

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA
**DİNDARLIK
AÇILIMI**

BÜLTEN
2026 - YAZ

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAKK'A AİTTİR.

2026 • YAZ • YIL: 10 • SAYI: 15

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Dr. Fatma Nur Şahin

Editör Yardımcıları

Abdullah Kuluç
Esmâ Vataandaş
Hasan Atik

Yayın Kurulu

Sıtkı AbdullaHoğlu
Prof. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan
Doç. Dr. Hakan Kalkavan
Dr. Fatma Nur Şahin
Esmâ Vataandaş
Hasan Atik
Abdullah Kuluç

Tasarım

Mustafa Özen

Baskı

Yener Matbaa Davutpaşa Caddesi
Emintaş Davutpaşa San.Sit.
No:103/584 Topkapı - İstanbul
Tel: 0 212 674 74 90

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25

www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org
f | t | marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

İÇİNDEKİLER

MARUF'TAN

- Yapay Zeka Çağında Dindarlık Açılımı - **Yusuf KALYONCUOĞLU**02
- Editörden - **Fatma Nur ŞAHİN**03

TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ

- Ayetle Gelenler - Kulluk Görevinin Toplumsal Yansıması: Çevreye İhsan
Sıtkı ABDULLAHOĞLU06
- Sünnetle Gelenler- Aldatma - **Sıtkı ABDULLAHOĞLU**08

YIL SONU ARAŞTIRMACI SUNUMLARI

- Maruf Vakfı İslam Ekonomi Enstitüsü Yıl Sonu Araştırmacı Sunumları Yapıldı
Sıtkı ABDULLAHOĞLU10

MARUF'TAN HABERLER

- Maruf Vakfı İEE Pprogramı: Kavram Çalışmaları12
- İslam Ekonomisi Perspektifinden Mülkiyet Anlayışı - **Elif SAĞLIK**14
- İslam İktisadı Perspektifinden Gelir ve Servet Dağılımı - **Nurbanu TEKİN ÖZMEN**16
- Hakkın Ekonomik Tutuma Etkisi Bağlamında:
Pozitivist Sınırlardan Hakkaniyetli Bir Bütünlüğe - **Gökhan KARA**19
- Doğa Kavramı - **Muhammed Emin GÜRİSOY**21

ŞAHSİYET

- Habib Ahmed - **Elif SAĞLIK**23

İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ

- Ahlak ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi - **Merve KARAMAN**25
- Kur'an, Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi - **Kübra KAYA**26
- Finans ve Bankacılık & İslami Finans ve Bankacılık Ders Değerlendirmesi
Ahmetcan YURT28
- İslam İktisat Düşüncesi ve Tarihi Ders Değerlendirmesi - **Abdurrahim ABDUGANİEV**30

KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ

- Kanaat ve Büyüme Paradoksu - **Ahmetcan YURT**32

İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

- Emanetten Metaya: Düşüncenin İktisadı - **Merve KARAMAN**34
- İslam Ekonomisi ve Ekolojik İktisat Üzerine Bir Mukayese- **Muhammed Emin GÜRİSOY**37
- Makâsıdü's-Şerîa Endeksleri - **Nurbanu TEKİN ÖZMEN**40

KİTAP TAHLİLİ

- Zihniyet Ve Din İslam, Tasavvuf Ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı - **Gökhan KARA** ..42

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA DİNDARLIK AÇILIMI

Küreselleşme ile gelenler, insan davranışlarında ve hayata bakışlarda birçok meselenin değişimine vesile oldu. Artık dünyanın hemen her yerinde hayata başlayan gençler, egemen kültürlerin telkinleri ve propagandalarının etkisiyle bakışlarını şekillendiriyorlar.

Modernite büyük bir küresel akım haline geleli çok oldu. Aşama aşama bütün özellikleriyle, zevk telakkisiyle, estetik tercihiyle, sorumluluk/sorumsuzluk anlayışıyla benzer tipler üretti. Yani yeryüzünde bambaşka kültürel ve medeniyet geçmişine sahip toplumların gençleri giderek birbirine benzedi ve farklar minimize olmaya başladı. Bu durumun insanlık için neler getireceği birçok platformda tartışılmaktadır. Sonuçlarda ciddi anlamda endişe duyanlar olduğu gibi her tarafta egemen kültürün yerleşik hale gelmesinden memnun olanların da olduğu görülmektedir.

Özellikle tüketim kültürünün benzer hale gelmesi, bir yerlerde üretilen ürünlerin herkes tarafından tüketilecek şekilde beğeni kazanması o merkezlerin elbette çok işine gelmektedir. Bu bir tarz kapitalist imkandır. Sadece böyle bir bağlılık dahi yerel ve bölgesel üretimi ve kabiliyetleri yok edici sonuçlar doğurmaktadır. Aynı zamanda farklı değerlerin geleceğe taşınmasını da imkansızlaştırmaktadır.

Avrupa kentlerine ziyarete giden insanların, birbiriyle benzer yapısallıkla karşılaştığında tüm seyahat cazibesi ortadan kalkmaktadır. "Gidip farklı bir şey görmeyeceksem neden gideyim!" düşüncesi belirleyici olmaktadır. Zira gidilince aranan yegâne özellik, farklılıklar ve geçmişten getirildiği düşünülen izlerdir. Bunlar yoksa başka şehirleri görmeye de gerek yoktur.

Küreselleşmenin getirdiği bu tek tipleşme, kıyafet seçiminden, yemek seçimine, müzik tercihlerinden hayatı yaşıma biçimine varıncaya kadar her şeyi etkilemektedir.

Şimdilerde bir kuşak tanımlaması yapılmaktadır. Bu tanımlamaya göre X veya Y kuşaklarının özellikleri sıralanmakta ve herkesle paylaşılmaktadır. Çevresini gözlemleyenler de benzer tiplerden kendi çevresinde de bulunduğunu beyan etmektedir. Oysa bu tipolojinin, hangi kültürün, hangi medeniyetin, hangi dinin, hangi sosyolojinin ürünü olduğuna dair sorular kimsenin aklına gelememiş olmuştur. Adeta tüm insanlığın sorunu gibi algılanmakta/algılatılmaktadır.

Bu sürecin en önemli sonucu sorumluluk/sorumsuzluk anlayışında kendini göstermektedir. Kore'de yapılan araştırmaya göre ergenlik yaşı 29'a kadar çıkmış. Bu sonuç, sorumluluk alma yaşının nerelere geldiğini göstermektedir. Zira ergen demek, 'yetişkin gibi tüketip çocuk gibi sorumsuz davranmayı' tanımlar.

Öyle anlaşıyor ki, küreselleşme bir anlamda bazı merkezler dışında herkesi ergen konumuna sokmuştur. Üretmeden hazır tüketmek, yorulmadan lüks yaşamak, zihinsel efor sarfetmeden kendi anlayışına göre hayat tasarlamak gibi istekler hep bu anlayışın bir yansıması gibi gözükmektedir.

Aslında önemli bir uyanışa ihtiyacımız olduğu aşikardır. Öyle bir uyanış olsun ki, değerleri yitirmenin getirdiği tüm kayıpları görebilmeyi sağlayan bir uyanış olsun. Maruf Vakfı'nın İslam Ekonomisi gibi bir konuyu gündem yapmış olması ve yoğun bir emekle meseleyi güncel taşıma mücadelesi vermesi böyle bir sorumluluk anlayışının bir gereğidir. İnaniyoruz ki kimse bizim kendi değerimizi bizim için yaşanılır kılmayacak. Ayrıca, böyle bir çalışmayla küreselleşmenin tüm yıkıcı etkilerine, kapitalizmin tüm hırs yüklü emellerine rağmen, tüm toplumları etkisi altına alan hegemon telakkilerin tüm propagandalarına rağmen bu sorumluluğu sadece modernite döneminde değil, tüm zamanlarda yerine getirmek gerekliliğini örneklemeye çalışıyoruz.

YUSUF KALYONCUOĞLU
VAKIF BAŞKANI

EDİTÖRDEN

Maruf Vakfı tarafından yayınlanan bültenimizi 15. sayısını sizlerle buluşturmaktan mutluluk duyarız. Bültenimizde siz okuyucularımızla araştırmacılarımızın farklı alanlara dair çalışmalarını, çeşitli kavramlara yönelik fikirlerimizi, vakfımızın faaliyetlerini, iktisadî Kur'an ve Sünnetle anlamaya yönelik girişimlerimizi paylaşacağız. Ayrıca hakemli dergimiz olan Maruf İktisat İslam İktisadî Araştırmalı Dergisi'nin **İktisadî Önergeler ve Ahlak İlişkisi** başlıklı on birinci sayısının çıktığını da sizlere istifade sunması temennisiyle bildirmekten memnuniyet duyarız.

Bültenimizin ilk sırasında Maruf Vakfı Başkanı Yusuf Kalyoncuoğlu'nun **Modern Dönem Sorumluluğu** başlıklı yazısı yer almaktadır. Bu yazıda modernleşme ile birlikte tek tipleşen insan sorgulanmakta, kaybedilen değerlere dikkat çekilmektedir. **Ayetle Gelenler ve Sünnetle Gelenler** başlıkları ise bu yazıyı takip etmektedir. Maruf Vakfı İEE Başkanı Sıtkı AbdullaHoğlu tarafından ele alınmış olan ilgili yazılar ise **Kulluk Görevinin Toplumsal Yansıması: Çevreye İhsan ve Aldatma** konularıdır. Kur'an ve Sünnet penceresinden iktisadî perspektifi anlamak ve anlamlandırmaya dair arayışımıza yön veren fikirlere bu yazılar örneklik teşkil etmektedir.

Bültenimizde yer alan **Maruf'tan Haberler** kısmında **Yıl Sonu Araştırmacı Sunumları** hakkında bilgi sahibi olacak, araştırmacılarımızın farklı alanlarda yaptıkları çalışmalara tanıklık edeceksiniz. Ayrıca yine bu kısımda Maruf Vakfı'nın yürütmüş olduğu ikinci **Kavram Çalışması** hakkında yer alan yazılarla sizleri edindiğimiz fikirlerden haberdar etmek istedik. Kavram çalışmamızın bahsedilen bu ikinci kısmında ve gelecekte çıkarılması planlanan ikinci kitapta Mülkiyet, Dağılım, Hak ve Doğa kavramları hakkında çalışmalarımız devam etmektedir. Öte yandan kavram çalışmamızın ilki olan ve yoğun çabalarla ortaya çıkarılmış metinlerimizin yer aldığı Emek, Sermaye, Borç ve İhtiyaç kavramlarına dair **Hâkim Yaklaşımların Ötesinde: Kavramlarla İslam İktisadî** adlı kitabımızın sizlerle buluşmuş olması bizim oldukça önemli bir gelişmedir.

Bültenimizde Elif Sağlık tarafından **Şahsiyet** başlığı altında çağdaş dönem İslam iktisatçılarından Habib Ahmed konu edilmiştir. Ayrıca Vakfımızda eğitimine devam eden doktora grubumuzun işledikleri dersler, araştırmacılarımız tarafından ele alınmıştır. Bültenimizde Ahmetcan Yurt'un **Kavramlarla İslam Ekonomisi** başlığı altında ele almış olduğu Kanaat ve Büyüme Paradoksu başlıklı yazısını, **Genç Araştırmacılar** başlığı altında ise Merve Karaman tarafından yazılan Emanetten Metaya: Düşüncenin İktisadî; Muhammed Emin Gürsoy tarafından yazılan İslam Ekonomisi ve Ekolojik İktisat Üzerine Bir Mukayese; Nurbanu TEKİN ÖZMEN tarafından yazılan Makâsıdü's-Şerîa Endeksleri başlıklı yazıları bulacaksınız.

Bültenimizin siz kıymetli okuyucularımıza fayda sağlamasını temenni ediyor, yeni sayılarımızda daha nitelikli ve zengin içeriklerle sizlerle yeniden bir araya gelmeyi ümit ediyoruz.

FATMA NUR ŞAHİN¹
EDİTÖR

¹ Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

SITKI ABDULLAHOĞLU
Maruf Vakfı İEE Başkanı

AYETLE GELENLER

KULLUK GÖREVİNİN TOPLUMSAL YANSIMASI: ÇEVREYE İHSAN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Nisâ 4/36)

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

"Allah'a kulluk edin. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, çaresizlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızda olan arkadaş, yolcuya ve hakimiyetiniz altındakilere de güzel davranın. Allah, kendini beğenen ve böhürlenen hiç kimseyi sevmez."

(Nisâ 4/37)

الَّذِينَ يَخُلُون وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا

"Onlar; cimrilik eden, insanlardan da cimrilik etmelerini isteyen ve Allah'ın kendi lütfundan ihsan ettiği şeyleri gizleyenlerdir. Biz kafirler için alçaltıcı bir azap hazırladık."

Allah Teâlâ, kendisine kulluk edilmesini ve kendisine asla hiçbir şeyin şirk koşulmasını emrettiği bu ayette, bu belirlemeyi yaptıktan sonra konuyu hemen topluma dönük görevlere getirmektedir. Topluma dönük görevleri yerine getirme talimatını "İhsan" kavramı üzerinden vermektedir. En yakınlardan başlamak üzere, toplumda her zayıf kesime karşı müminlerin bir kısım gözetme görevleri olduğu ifade edilmektedir. Bu bildirim, Allah'a kulluk yapmanın adeta toplumsal yansıması olarak yansıtılmaktadır. İhsan eyleminin böyle bir mecburiyeti olduğu anlatılmaktadır.

İhsan, çok özel kavramlardan bir tanesidir. İçinde samimiyetsizliğin ve çirkinliğin en ufak bir boyutunun dahi yer almasının mümkün olmayacağı bir hali anlatır. Nitekim çok bilinen bir Hadiste Allah Resulü (sav), ihsanı, **"Allah'ı görmüyorsan da O seni mutlak görür"** şeklinde tanımlamaktadır. Böyle bir bilinçle, çevreye karşı ilgi içinde olmak, çok yüksek bir duyarlılığı anlatmaktadır. İhsanla muamele yapılması istenen grupların isimlerinin sayılması ayrı bir hassasiyettir. İsimleri sayılan toplumsal gruplar incelendiğinde, yakınlar dışında kalan grupların

görülp gözetilmesi zorunlu gruplar olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar her Mümin kişiye bu görev imani bir görev olarak yükleniyor olsa da bu aynı zamanda Müslüman toplum için sosyal bir görevdir.

Dağılım sisteminin her iki tarafını son derece zarif bir şekilde ifade eden bu ve benzer ayetler hem imani sorumlulukları hem toplumsal sorumlulukları hem dağıtım görevlerini hem dağıtım görevlerinin ahlaki yönünü hem de hangi grupların mutlaka görülp gözetilmesi gerektiğini anlatan ilahi metinlerdir. Bunlar aynı zamanda büyük sitemin kritik parçalarını

oluşturan temel unsurlar özelliğindedir.

Ahlaki öğreti yapılırken, eylemin icra edilmesi ile ilgili olarak pozitif yön de negatif yön de ortaya konmaktadır. Bu toplumsal görevler, ihsanla yapılmak zorundadır. Verme makamında bulunan insanların, kibir, iftihar ve ukalalık psikolojisine girmelerinin asla kabul edilemeyeceği bildirilmektedir.

Burada emredilen ihsan merkezli iletişim çerçevesinde, derin bir sevgi de söz konusudur. Eğer böyle olmaz ise bu noktada yapılan iyiliklerin de bir anlamı olmayacaktır. Zira Allah'ın sevmediği bir iyilik, iyilik değildir. Allah da iyiliği, kibirden, küstahlıktan uzak olarak yapıldığında seveceğini bildirmektedir. Tabii ki ihsan kavramı içerisinde, ekonomik anlamda destek olmak, yardımcı olmak, varlığı paylaşmak anlamı da bulunmaktadır. O yüzden bu grupların sayılması ikincil dağılımın yapılmasının bir zorunluluk olduğunun kesinleştirilmesi olarak da değerlendirmek mümkündür.

Ayetin başlangıcında iki kavram kullanılmaktadır. Birincisi Allah Teâlâ'ya kulluk emri, ikincisi ona şirk koşturma emridir. Kulluk konusu daha kolay anlaşılırken, şirk konusunun bu kadar çok hatırlatılması iyi irdelenmelidir. Öyle anlaşılıyor ki, şirk konusu kıyamete kadar insanlığın sorunu olmaya devam edecektir. Zannedilmesin ki, Kur'an-ı Kerim şirkten bahsederken sadece Mekkeli müşrikleri anlatmaktadır. Tam aksine, insan zihninin her daim çok kolay bir şekilde başka güçlere yetki devrine müsait olduğu görülmektedir. Cazip bir kısım söylemlerin arkasına saklanmış şirk unsurları, çok kolay bir şekilde insanı kuşatabilmektedir. Onun için Allah Teâlâ insanları sürekli uyarmaya devam etmektedir.

Şirkin kâfirlerin sorunu olduğu yargısı yanıltıcı bir yargıdır. Şirk sorunu inanan insanların sorunudur. Çünkü şirk, inanılan Allah'a başka birisini ortak koşturmadır. Şirk ya şifa yetkisini ya herhangi bir şeyi verme yetkisini ya yağmur yağdırma ya da rızık verme yetkisini Allah'tan başkasına vermek demektir. Onun için bu uyarı herkese dönük bir uyarıdır.

Sonra Allah, ayetin sonunda **"küstahta böbürleneni sevmez"** diyor. Böbürlenme de çeşittir. İnsanlar, mallarıyla, statüleriyle, konumlarıyla böbürlenebilirler. Tabii ki bunu küstahta yapabilirler. Bunların hepsi merduttur ve sınır aşma özelliğine sahiptir.

Dağılıma engel olan önemli sorunlardan bir tanesi de cimrilik sorunudur. Cimrilik ilginç bir hastalıktır. Birçok psikolojik rahatsızlıkta olduğu gibi cimrilik sahibi insanlar da kendilerini yalnız kılmamak için kendi hallerini çevreye telkin etmeyi tercih ederler. Yani cimrilik tebliği yaparlar. İşte bunlar kabul edilemez huylar ve davranışlardır. Bu tutumun imanla buluşması mümkün değildir. Her ne kadar ayetin ifadesi direkt bağlantı gibi gözükmesine de bu kötü davranışları yapanların ancak kafirler olacağı ve onlar için de çok ciddi bir azap hazırlandığı ifade edilmektedir.

Davranışların ve huyların derinlerde hangi psikolojilerin yansıması olabileceğine ilişkin bu yorumların inceliklerine dikkat etmek ve bu tuzaklara düşmemeye çalışmak iyi bir mümin için olmazsa olmazdır.

SITKI ABDULLAHOĞLU
Maruf Vakfı İEE Başkanı

SÜNNETLE GELENLER

ALDATMA

Aldatma konusu insani bir sorundur. Hayatın her yönünde olma ihtimali bulunmaktadır. İçeriğinde ikircikli davranma, yalan konuşma verdiği sözden cayma ve ikiyüzlülük gibi son derece kötü huyları barındıran bir davranıştır. Bu yüzdendir ki her hâlûkârda aldatma son derece kötü bir özelliktir.

Konumuz itibarıyla ticari ilişkilerdeki aldatmayı ön plana alarak konumuzu devam ettirmek durumundayız. Allah Resulü (sav) aldatmayı zemmetmiş ve yasaklamıştır. Yasaklarken ilginç ifadeler kullanmıştır. Kullanılan ifadelerin biçimleri, eylemin kötülüğünün derinliğini de anlatmaktadır.

Dolayısıyla aldatma kökten yasaktır. Esas olan da aldatmamaktır. İmani ve ahlaki olanın gereği budur. Alış-veriş sırasında hilenin olmaması gerektiğini hatırlatıcı ifadeler olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili yöneticiler tedbirler alınması da önerilmektedir. Nitekim bir hadis şerif şu şekildedir:

İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: «Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)a gelerek alışverişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:

“Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de” buyurdu.” [Buhârî, Büyû: 48]

Bu bağlamda, alışverişte sözleşme yapmak, sözleşmede satılan malın özelliklerini eksiksiz yazmak önemli bir ekonomik güvenlik tedbiridir. Bu tek taraflı beyan özelliğinde olsa bile (Etiket vb.) önerilen ve uygulanan bir yöntemdir. Bu beyan, gerçeği tam olarak ortaya koyma özelliğine sahip olmalıdır. Hz. Peygambere ait bu tarz sözleşmeler olduğu rivayet edilmektedir.

Ayrıca alış-veriş sırasında mala rağbeti artırmak için yapılan yemin kabul edilemez bir uygulamadır. Zira bu yemin aracılığı ile bazı gerçeklerin üzerinin örtülmesinin murat ediliyor olma ihtimali yüksektir. Nitekim, İbnu Ebî Evfâ (radiyallahu anh) anlatıyor: **“Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, “senin vermediğin parayı ödedim” diye Allah’a kasem etmişti.** Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

“Allah’ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitap etmeyecek, onlara

bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azap onlar içindir” (Âl-i İmrân: 3/77) [Buhârî, Büyû: 27,]

Ayıplı malı, ayıpla ilgili bilgisini vermeden satmak kabul edilemez. Böyle bir durumda alıcının her zaman iade etme hakkı saklıdır. Sahabe döneminde yaşanan şu olay İslam anlayışının nasıl olduğunu ortaya koymaktadır: Amr İbnu Dinar anlatıyor: “Nevvas adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radiyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca:

“Şu devemiz var ya onu sattık” dedi. Ortağı:

“kime” deyince, “şu şu evsafa bir yaşlıya” diye tarif etti. Ortağı:

“Öyle mi, amma da yaptın, vallahi o zat İbnu Ömer’dir” dedi: Sonra İbnu Ömer (radiyallahu anh)’e gelerek: “Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş” dedi.

İbnu Ömer: “Öyleyse götür onu” dedi. Adam götürmek üzere tutunca:

“Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın hükmüne râzıyız, sirayet

***(Bulaşma) yoktur”
buyurdu.”[Buhârî, Büyû: 36]***

Malı satan, sattığı malın durumunu bilmek zorundadır. Zira birinci dereceden sorumluluk satıcıya aittir. ***“Aldatan bizden değildir”*** hükmü satıcıyı bağlayan bir ifadedir. Dahası malın gösterilen kısmı (numûnesi, mostralı vs.) tümü için gerçek bir örnek olmak zorundadır. İkisi arasında müşteri aleyhine ortaya çıkacak olan fark, aldatmanın ispatı hükmünde olur. Hz. Peygamberin (sav) hayatında bir olay konuyu çok iyi anlatmaktadır: Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: «Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda bir yiyecek yığınının rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama:

“Ey satıcı nedir bu?” diye çıkıştı. Adam:

“Ey Allah’ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince:

“Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlayamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir” buyurdu. [Müslim, İman: 164, (102)]

Satıcı gerçek anlamda sattığı malın durumunu bilmiyorsa bu bir mazeret sayılabilir. Ancak müşterinin iade hakkı bakidir.

İslam toplumu, güveni hayatın eksenini yapmak üzere bir öğretiye ve beklentiye muhataptır. Tüm mesajlarda ve uygulamalarda güven inşası için tedbirler alınmıştır. Güvenin en kritik alanlarından birisi hiç şüphesiz ekonomi alanıdır. Zira hem pratik olarak sürekli işleyen bir mekanizmadır hem de can yakıcı bir gerçekliğe sahiptir.

Hangi gerekçe ile olursa olsun güveni kasten zedeleyici tutum ve davranışlarda bulunan kişilere karşı hem öğretilerde hem de uygulamalarda ciddi yaptırımlar öngörülmüş ve güveni sarsmalarına müsamaha gösterilmemiştir.

Güven tesisi konusunda, öncelikle insan unsurunun içten kabul ve katkı sunması için iman ve salih amel sahibi olması öncelenmekte ve bunun eğitimi mütemadiyen yapılmaktadır. Ancak bu konunun takibi, kamunun sorumluluğu olarak da dizayn edilmiş ve sadece insanın kendi inisiyatifine havale edilmemiştir.

İslam Ekonomi Sistemi, sadece sözel bir güvene dayalı değil yazılı ve bağlayıcı uygulamalarla da garanti altına alınmıştır.¹

¹ Hadisler, İbrahim Canan’ın, Akçağ Yayınlarından yayınlanan Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi isimli kitapta alınmıştır.

SITKI ABDULLAHOĞLU
Maruf Vakfı İEE Başkanı

MARUF VAKFI İSLAM EKONOMİ ENSTİTÜSÜ YIL SONU ARAŞTIRMACI SUNUMLARI YAPILDI

2025-2026 akademik yılı sonu itibarıyla planlanan sunumlar gerçekleştirildi. Sunumlar, İslam ekonomisinin değişik boyutlarını irdeleyen konulardaki çalışmalardan oluşurken, bazı sunumlar yapılan tez çalışmalarının kapsamı şeklinde cereyan etti.

6 Haziran Cumartesi günü yapılan çalışmada öğleden önce Yüksek Lisans programına tabi olan araştırmacıların sunumları gerçekleştirildi.

Merve KARAMAN, Döngüsel Ekonomi Politikalarının Hava Yolu Şirket Tasarruflarına Etkisi başlığı altında, seçilen hava yolu işletmeleri örnekleminden elde edilen bulguların değerlendirildiği bir sunum gerçekleştirdi.

Sunum kapsamında, konunun İslam Ekonomisi perspektifinden ele alınması durumunda çok

boyutlu maliyet hesaplamalarının yapılmasının gerekliliği üzerinde duruldu. Ekonomik maliyetlerin yanı sıra sosyal ve çevresel maliyetlerin de hesaplamalara dâhil edilmesinin zorunlu olduğu vurgulandı. Günümüzde karar alma süreçlerinde ağırlıklı olarak ekonomik maliyetlerin ön plana çıkarılmasının, uzun vadede önemli risklerin birikmesine yol açtığı değerlendirildi. Bu çerçevede, maliyet optimizasyonunun İslam Ekonomisi açısından vazgeçilmez bir ilke olduğu ifade edildi.

Abdurrahim ABDUGANİYEV, Haber Bazlı Ekonomik Politika Belirsizliği Ölçümünde Yeni Metot başlıklı sunumunda önemli bir ölçümleme gerçekleştirilmesine yönelik kapsamlı ve ayrıntılı değerlendirmelerde bulundu.

Uygulamaların toplumsal

yansımalarını yapay zekâ destekli modele dayanarak ele aldı. Etkili bir yöntem olarak sunulan bu metodun, politika uygulamalarının etkilerinin sağlıklı biçimde ölçülmesine imkân tanıdığı ve bu sayede geliştirilecek yeni politika önerilerinin isabeti ve güvenilirliği açısından önemli bir veri kaynağı niteliği taşıdığı değerlendirildi.

Ahmet Can YURT, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından Vakıf Kurumlarının Rolü isimli bir sunum gerçekleştirdi.

İslami vakıfların, tarihsel süreç boyunca ve günümüzde kamu ekonomisinin ulaşamadığı alanlarda gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyet gösterdiği ve değiştirilemez nitelikteki vakıf şartları sayesinde hizmetlerin sürekliliğini güvence altına aldığı vurgulandı. Vakıf mantığının,

mülkiyet dokunulmazlığı sonucunu getirmesi dolayısıyla harici dinamiklerin bu kurumların hizmetlerine müdahil olamadığı ve alanlarla ilgili görevlerin kesintisiz devam ettiği örneklandırıldı. Bu alanlar içerisinde; eğitim faaliyetlerinden, sağlık kurumlarına, çevresel sorumluluk görevlerinden hayatın tüm alanlarına kadar çok farklı boyutlarda işlevi olan vakıflar irdelendi. Modern zamanlarda da bu vakıfların ekonomide de son derece önemli bir boşluğu doldurduğu ifade edildi.

Öğleden sonra gerçekleştirilen doktora ve araştırmacı grubuna ait sunumlarda;

Fatma Nur ŞAHİN, Emeğin Gelirden Aldığı Paya Finansallaşmanın Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz başlıklı doktora tezinin sunumunu gerçekleştirdi.

Özellikle finansallaşma dönemi sonrasında paydaşlar arasında emeğin gelirden aldığı payın nasıl etkilendiğini ortaya koyan akademik çalışmasını takdim etti. Sunumda, finansallaşma dönemi; dünyada liberal kapitalist politikaların yaygınlık kazandığı

süreçle birlikte finansal sektörün ekonomik yapı üzerindeki etkisinin belirgin biçimde arttığı bir dönem olarak ele alındı. Bu çerçevede, finansal yapının giderek reel üretimden uzaklaşarak finansal işlemler ekseninde şekillenmesinin, emeğin üretimden aldığı pay üzerinde oluşturduğu baskılar ve gelir dağılımına yansımaları değerlendirildi.

Esma VATANDAŞ ise, Kalkınma Olgusunun Eleştirisi: Kırılmalar Çağında Yeni Bir Gelişmişlik Kurgusu Olarak Model Önerisi başlığı altında bir sunum gerçekleştirdi.

Kalkınma politikaları ve modellerinin, modern dönemde çeşitli yönleriyle eleştirilere konu olduğu ve her bir yaklaşımın belirli eksiklikler barındırdığı ifade edildi. Bu bağlamda, kalkınma olgusunun yalnızca ekonomik göstergeler çerçevesinde değerlendirilmesinin yeterli olmadığı; toplum, insan ve doğayı merkeze alan bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesinin gerekliliği üzerinde duruldu. Özellikle insan ile doğa arasındaki ilişkinin, doğanın özüne ve sürdürülebilirliğine uygun bir anlayışla yeniden inşa edilmesinin

hem gerekli hem de zorunlu olduğu vurgulandı. Ayrıca, mevcut kalkınma modellerinden farklı ve alternatif bir yaklaşımın mümkün olduğu ifade edilerek, bu doğrultuda geliştirilen öneriler katılımcılarla paylaşıldı.

Muhammed Emin GÜRSOY, Maruf Endeks - 2 başlıklı bir proje taslağı takdiminde bulundu.

İslam ekonomisinde borçlanma süreçlerinde faiz hassasiyetinin temel bir ilke olduğu vurgulandı. Özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde borç veren reel kaybının nasıl telafi edileceğine ilişkin farklı hesaplama yöntemleri (nominal değer, enflasyon, sabit değer ölçütleri vb.) ele alınarak alternatif bir model geliştirilmesi değerlendirildi. Bu kapsamda, metodolojik arka plana odaklanılarak on temel ürün üzerinden oluşturulacak bir endeksin referans alınabileceği ifade edildi. Ayrıca, sistemin günlük olarak güncellenerek Maruf WEB platformu üzerinden erişime açılabilmesi belirtildi. Uygulamanın hayata geçirilebilmesi için test süreçlerinin tamamlanması gerektiği vurgulandı ve çalışmanın sürdürülmesi konusunda mutabakata varıldı.

MARUF VAKFI İEE PROGRAMI: KAVRAM ÇALIŞMALARI

İslam ekonomisine ilişkin özgün bir yaklaşımın inşa edilebilmesi, sağlam bir kavramsal zeminin oluşturulmasını gerektirmektedir. Günümüzde iktisat literatüründe yaygın olarak kullanılan birçok temel kavram, farklı düşünce geleneklerinin etkisiyle şekillenmiş olup çoğu zaman sorgulanmaksızın kullanılmaktadır. Oysa bu kavramların yeniden ele alınması ve İslam ekonomisi perspektifinden değerlendirilmesi, mevcut kabullerin ötesine geçen uzun soluklu bir araştırma sürecini zorunlu kılmaktadır.

Bu doğrultuda Maruf Vakfı araştırmacıları, İslam ekonomisinin kavramsal çerçevesini güçlendirmek amacıyla temel kavramlar üzerine çalışmalar yürütmektedir. Vakıf bünyesinde öncelikli çalışma alanları olarak belirlenen mülkiyet, dağılım, hak ve doğa kavramları sırasıyla Elif Sağlık, Nurbanu Tekin Özmen, Gökhan Kara ve Muhammed Emin Gürsoy tarafından incelenmektedir. Araştırmacılar, hazırladıkları metinlerde bu kavramların önemi, amacı ve kapsamını İslam ekonomisi perspektifinden ele almaktadır. Araştırmacılarımızın çalışmalarına ilişkin hazırladıkları özet metinler, bu kısımda sizlerin istifadesine sunulmaktadır.

İslam Ekonomisi Perspektifinden Mülkiyet Anlayışı

İslam ekonomisinde mülkiyet anlayışı, Batı düşüncesindeki statik, birey merkezli ve mülk sahibine sınırsız tasarruf hakkı tanıyan klasik mülkiyet anlayışından ayrılmaktadır. Bu anlayışta mülkiyet, bireyin emeği üzerinde kurulan mutlak hak olarak konumlanırken, İslam iktisat düşüncesinde mülkiyet, söz konusu statik anlayışın aksine, dinamik yetkilendirme süreci ile ilişkilendirilir. Hadîd Suresi 7. ayetteki "müstahlefîn" ifadesini kavramsallaştırarak dinamik yetkilendirme sürecini tanımlayabiliriz. "H-l-f" (خ ل ف) kökünden türeyen "müstahlef", bir otorite tarafından yetkilendirilmiş, birinin yerine geçirilmiş kişi anlamına gelir. Bu bağlamda, mülkün mutlak sahibi olan Allah'ın iradesiyle insan, mülk üzerinde belirli sorumluluklar çerçevesinde tasarrufta bulunmak üzere yetkilendirilmiş "halife" konumundadır. Dolayısıyla insan mülkü bizzat var eden ya da üzerinde tahakküm kurabilen bir özne değil, ilahi irade tarafından bahşedilen mülk üzerinde, sınırlar ve sorumluluklar çerçevesinde tasarrufta bulunmak üzere yetkilendirilmiş bir özne olarak ilişki kurmaktadır. Mülkle kurulan bu ilişki sürecini ise "istihlâf" kavramı ile ifade edebiliriz. Bu kavram, müstahlefîn ile aynı kökten

gelerek mülkiyetin ontolojik olarak bir "ardıllık ve süreklilik" anlamı içerdiğini gösterir.

Allah, Hz. Âdem ile başlayan tarihsel süreçte yeryüzünün imar ve ihya sorumluluğunu insana emanet ederek, mülkün nesiller boyu devredilmesini sağlayan dinamik bir mekanizma kurmuştur denebilir. Bu, mülkiyetin statik bir sahiplik olgusundan ziyade, sürekli bir akış ve devir daim içinde olduğu anlamına gelir. İstihlâf süreci, mülkiyetin bir nesilden diğerine kesintisiz akışını zorunlu kılarak mülkün şahıslarla beraber donup kalmasının, piyasadan çekilmesinin ve âtıl bir güç unsuruna dönüşmesinin önüne geçmesi şeklinde ifade edebiliriz. Güncel bir problem olarak da mülkiyet mutlak ve sınırsız bir hak olarak tanımlandığı için, ekonomik sistem içinde birikerek âtıl hale gelme riskiyle karşı karşıyadır. Ancak bu süreklilik düşüncesi mülkiyeti sadece bugünün mülk sahipleri için değil, gelecek nesiller için anlamlı olan bir ilişki biçimi olarak anlamamıza olanak tanır. Bireyin mülkle kurduğu bu süreklilik ilişkisi onun halife statüsünden gelen imar, ihya ve inşa düşüncesi ile de paralel olarak bir sonraki nesle devretmekle yükümlü olduğu gerçeğini açıklar.

Allah bu doğal akışın bozulması durumunda mülkü insan için bir

imtihan unsuruna dönüştürerek mülkü yok etme ya da el değiştirmesine imkan tanıma gibi müdahalelerde bulunmaktadır. Bu durum mülkün akışkan olması gerektiğine işaret eder. İslam ekonomisinde mülkiyet, nesiller arası hakkaniyet çizgisinde hareket ederek toplumun refahını koruduğu şeklinde tanımlanabilir. Mülkiyete dair günümüz dünyasında tartışılan; fikri mülkiyet hakları, finansallaşma ile gelen mülkiyet sorunları, konut krizi gibi güncel ekonomi politik meseleler, bu bakış açısıyla yeniden değerlendirilebilir. Bugün metropollerde bir yandan evsizlik krizleri yaşanırken, diğer yandan konutlar değer saklama aracı olarak boş tutularak yeni bir konut krizi ortaya çıkarmaktadır. Teknolojik gelişmelerle ilerleyen dijital dünyada ise bugün, "bulut lisanslamaları" ile bireyler mülksüzleştirilerek hayati kaynaklardan olan tohum ve yapay zekâ verileri ile çok uluslu şirketlerin tekelinde faaliyetler sürdürülmektedir.

Asr-ı Saadet ve Hülefa-i Raşidîn dönemindeki uygulamalara bakıldığında istihlâf süreciyle paralel olarak akışkan-dinamik-nesiller arası vurguyla hareket edildiği uygulamalar görülmektedir. İstihlâf sürecinin fonksiyonel, zamansal ve kamusal olarak boyutlanan üç anlamına

bakıldığında bunun günümüz krizlerine de politik çözümler üretmesi muhtemel görünmektedir. Bu dönemlere dair en temelde iktâ uygulamaları, Sevâd arazisi uygulaması ve beytül mâl uygulamaları mülkiyet temelli ele alınan temel uygulamalardır. İstihlâf sürecinin mülkiyetle kurduğu ilk ilişkide, mülkün mutlak bir anlayışa dönüşmesini engelleyecek uygulamaların olduğu söylenebilir. Ölü toprakların ihyası olarak bilinen ihyâü'l-mevat, ölü toprağı ihyâ etme ile toprağı kullanma tasarrufu ile yetkilendirilmesi, mülkiyet hakkının başlangıcını sahiplik iddiası ile değil emek, üretim ve imar şartına bağlı olarak ele alır. Bu durum istihlâf sürecinin fonksiyonel boyutu

olan üretim ve imar zorunluluğı ile ilişkilendirilebilir.

Fethedilen Sevâd (Irak) topraklarının ganimet olarak dağıtılması yerine, eski sahiplerinin elinde bırakılarak haraç vergisi alınması ve bu toplanan gelirin Müslümanların kamu yararına harcanması kararı, sürecin ikinci boyutu olan zamansal boyutla ilişkilendirilir. Bu karar, ganimet malının sadece savaşınlara değil tüm ümmete ait olduğu ve gelecek nesillerin de hakkı olduğu düşüncesine dayanır. Hz. Ömer, ayrıca üç yıl içinde verimli hale getirilmeyen arazileri geri alma uygulamasıyla mülkiyetin âtil kalmasını engellemiştir. İstihlâf sürecinin üçüncü boyutu olan

kamusal boyutta ise, stratejik kaynakların bireysel mülkiyete konu edilemeyeceğı tuz madeni uygulaması ile ifade edilmektedir. Hz. Peygamber bir sahabeğe tahsis ettiği madeni uyarı neticesinde geri alarak madeni kamusalılaştırır. Bunun yanı sıra Hülefa-i Raşidîn döneminde kurulan Beytül mâl örneğı de kamusal boyutta örnek teşkil eder. Beytül mâl; zekât, haraç, cizye ve ganimet gibi gelirleri toplayarak kamu hizmetleri ve ihtiyaç sahipleri için kullanmıştır. Bu, mülkiyetin bir kısmının doğrudan kamu yararına tahsis edildiğini ve devletin bu kaynakları adil bir şekilde yönetme sorumluluğunu üstlendiğini gösterir.

Nurbanu TEKİN ÖZMEN

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı,
Maruf Vakfı İEE Akademi 2

İslam İktisadı Perspektifinden Gelir ve Servet Dağılımı

Bu çalışma, derinleşen küresel gelir adaletsizliği karşısında İslam iktisadının adil bölüşüm modelini teorik ve kurumsal boyutlarıyla inceleyerek, Makâsıdü's-Şerîa endeksli, insan merkezli bir ekonomik ekosistem sunmaktadır. Tarihsel pratikler ve günümüz sosyoekonomik sorunları ışığında hazırlanan bu yazı, servetin hakkaniyetli dağılımını hedefleyen makroekonomik politika önerileri ve yapısal reformlar geliştirmektedir.

Üretim faktörlerinin serbest piyasada aldığı payı ifade eden birincil dağılım, serveti küçük bir azınlığın elinde topladığından refah iktisatçılarınca yetersiz bulunur. Bu durum günümüz kapitalizminde nüfusun %1'inin servetin %41'ine sahip olmasıyla kronik bir eşitsizliğe dönüşmüştür (UBS,2026). Thomas Piketty sermaye getirisinin büyüme oranından fazla olmasının bu uçuşurumu derinleştirdiğini belirtirken (Piketty,2014) Joseph Stiglitz yüksek adaletsizliğin doğrudan ekonomik büyümeyi baltaladığını savunur (Stiglitz,2015). Ana akım iktisat Simon Kuznets ve Nicholas Kaldor'un teorileriyle eşitsizliği büyüme için gerekli bir bedel olarak görse de azalan marjinal fayda teorisine göre toplumsal refahı maksimize etmenin yolu lüks tüketimden değil, temel ihtiyaçların karşılanmasından geçer

(Fisher,2007; Kuznets,1955).

Tarihsel süreçte Neolitik Çağ'da yerleşik hayata geçiş, yiyecek depolama ve iş bölümüyle ilk ekonomik eşitsizlikleri doğurmuştur (Kujit,2000). Sümerler ve Antik Mısır'daki anıtsal yapılar sınıfsal uçurumun somut kanıtlarıyken, Hindistan'da esnek Varna sistemi zamanla katı bir Kast sistemine dönüşmüştür (Dirks,2001). Antik Yunan'da Platon ve Aristoteles ise adil bir bölüşümü bireylerin soyluluk ve aristokratik liyakatleriyle orantılı görerek eşitsizliği doğal kabul etmiştir (Platon,1997). Dini öğretiler boyutunda Hristiyanlık, Yeni Ahit metinlerinde yoksullarla özdeşleşmeyi vaaz etse de iktisadi ifadelerinin muğlaklığı tarih boyunca serflik düzeninin meşrulaştırılmasına yol açmıştır. Bu katılığı kıran Protestan Reformu (Luther ve Calvin) ise dünyevi başarıyı ve sürekli çalışmayı bir kurtuluş nişanesi sayarak kapitalizmin ruhunu beslemiştir (Weber,2001). Doğru felsefesinde Budist ekonomi modeli ise serbest piyasanın büyüme odaklı yapısına karşı, minimalist bir dünya görüşüyle asgari düzeyde acı çekilen sürdürülebilir bir ortak refah kurgulamaktadır (Schumacher,1973).

İslam iktisat düzeninde ise mutlak eşitlikten ziyade hakkaniyete dayalı

adil bir bölüşüm esastır. Nahl 71. ayette geçen seva (denklik) kavramı, mülk sahiplerinin imkânlarını çalışanlarıyla paylaşarak onların hayat standartlarını yukarı taşımasını buyurur. Sistem Makâsıdü's-Şerîa çizgisinde üretimi şekillendirir ve zekâ, yetenek, coğrafi imkânlar ile nüfus dağılımı gibi insanın müdahale edemeyeceği unsurları "Sırf İlahi Dağılım" alanı olarak kabul eder. İslam alimleri (Şafii, Gazali vb.) toplumsal nizam için mesleklerin icrasını farz-ı kifaye saymıştır. Konvansiyonel iktisat Ricardo'nun marjinal ve artık ilkeleri ile Marx'ın "yedek işçi ordusu" teorisinden bölüşümü ele alırken (Aghnides,1916), İslam iktisadı üretime katılmayan sermayeyi atıl sayarak servetin zenginler arasında dönüp duran bir güç haline gelmesini yasaklar (Haşr 7). İslami ekonomik dağılımı sabote eden faktörlerin başında; borçlanma krizleri ve eşitsizlik doğuran faiz, serveti piyasadan çeken kenz, yapay kıtlık oluşturan ihtikar, meşru üretime dayanmayan meysir (kumar) ile haksız kazanca yol açan spekülasyon ve manipülasyon gelir. İlk İslam devletinde bu unsurlarla mücadele edilmiş; beytülmalen karz-ı hasen (faizsiz kredi) sağlanmış haksız servet artışlarına karşı müsadere (Hz. Ömer dönemi) uygulanmış ve

zekât aktif bir ekonomik kalkınma aracına dönüştürülmüştür. Ayrıca mudarebe gibi emek-sermaye ortaklıkları kurumsallaştırılarak kamusal sermaye etkin bir şekilde işletilmiştir.

Küresel finans sisteminin kronikleşen gelir adaletsizliği krizini aşabilmek adına İslam iktisadının teorik derinliğinden ve tarihsel kurumsal yapısından beslenen kapsamlı politika reformlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda atılması gereken ilk adım, adaletli bir dağılım ekosisteminin psikolojik temeli olan Allah rızası ve haşyet bilincinin kamusal yapılar vasıtasıyla kitlelere aşılanmasıdır. Zira İslami dağılım kuralları şahsi inisiyatiflere bırakılamaz; Hz. Ebu Bekir'in zekât vermeyi reddedenlere karşı açtığı savaş, bu yükümlülüklerin devlet otoritesi altında yasal bir vatandaşlık şartı olduğunu kesin surette kanıtlamaktadır. İslam, meşru kazanca karşı olmamakla birlikte, sermayenin zenginler arasında tekelleşmesini engellemek adına devletin müsadere ve artan oranlı yükümlülüklerle piyasaya müdahale edebilmesini meşru görür. Mülkiyet yapısının tabana yayılması için Mudarebe ve Müşareke gibi riske ortaklığa dayalı faizsiz finansal modeller yasal reformlarla desteklenmeli, Karz-ı Hasen müessesesi finansal altyapıya entegre edilmelidir.

Benzer şekilde, günümüzün konut sorununa yönelik olarak, boş tutulan ev ve arsaların atıl kalması engellenmeli; devlet, kamu menfaati (maslahat) gereğince bu tip taşınmazları vergilendirme veya kullanım şartı koyma yoluyla zorunlu olarak ekonomik döngüye dahil etmelidir. Bu yapısal reformların en stratejik sacayağını ise Makâsıdü's-Şerîa hiyerarşisine göre şekillenecek olan üretici ve tüketici politikaları oluşturmaktadır. Batı iktisadî kitleler açlık içindeyken kaynakları bozuk gelir yapısı nedeniyle yüksek sınıfların lüks veya haram taleplerine yatırmaktadır. İslam iktisadî ise bu öncelik sırasını tersine çevirerek bütçede ve üretimde mutlak önceliği insanın hayatta kalmasını sağlayan zaruriyyât (beslenme, barınma, giyinme, eğitim, sağlık) maddelerinin arzını artırmaya verir. Toplumdaki her bir vatandaşın bu asgari geçim standartlarına kavuşabilmesi için, temel ihtiyaçları ve bir miktar konfor (hâciyyât) unsurunu içeren standardize edilmiş net bir "İslami Yoksulluk Sınırı" tanımlanmalı ve makroekonomik hedeflerin merkezine yerleştirilmelidir; tıpkı Hz. Ömer'in büyük kıtlık yılında (Amu'r-Ramâde) tüm altyapı harcamalarını askıya alarak bütün kaynakları gıda ve barınma yardımlarına aktarması gibi (Apak,2010). Son olarak,

bu devasa dağıtım ağının yönetiminde devletin en büyük ortağı olan vakıfların faaliyetleri şahsi suiistimallere ve mükerrer yardımlara geçit vermeyecek şekilde şeffaflaştırılmalıdır. Tevbe 60. ayette sınırları net olarak çizilen hak sahiplerine ulaşıldığından emin olmak adına, tüm vakıf ve sivil toplum kuruluşlarının yardım veri tabanları devlet eliyle tek bir dijital platformda birleştirilmeli, kaynakların adil ve verimli dağıtımı merkezi denetimle güvence altına alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aghnides, N. P. (1916). Mohammedan theories of finance. Columbia University Press.,
Apak, Â. (2010). Hz. Ömer dönemi kriz yönetimi: Âmu'r-Ramâde (kıtlık yılı) örneği. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(2), 55-72.
Fisher, C. (2007). Growth and equity: Dismantling the Kaldor-Kuznets-Solow consensus. University of Vermont.
Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. The American Economic Review, 45(1), 1-28.
Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century (A. Goldhammer, Çev.). Belknap Press.
Platon. (1997). Republic (G. M. A. Grube, Çev.). Hackett Publishing.
Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: Economics as if people mattered. Harper & Row.
Stiglitz, J. E. (2015). Inequality and economic growth. Columbia University & The Political Quarterly.
UBS. (2026). Global Wealth Report 2026: Global wealth how the top 1% reshape the world economy. IM Global Wealth & UBS Media.
Weber, M. (2001). The Protestant ethic and the spirit of capitalism (T. Parsons, Çev.). Routledge. (Orijinal çalışma 1905 yılında yayınlanmıştır).

Hakkın Ekonomik Tutuma Etkisi Bağlamında: Pozitivist Sınırlardan Hakkaniyetli Bir Bütünlüğe

Bu çalışmada; "hak" kavramını Kara Avrupası hukuk metodolojisinin içkin, seküler ve pozitivist sınırlarından tecrit ederek, onu teolojik, ontolojik, ahlaki ve ekonomik boyutları meczeden kuşatıcı bir sistem düzlemine taşımayı teklif etmek amaçlanmaktadır. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda birtakım niteliksel bulgulara ulaşılmıştır. Çalışma hâlâ devam etmekte olup

kavrama ve ekonomiye yönelik çıkarımlar genel hatlarıyla aşağıda özetlenmiştir.

Fıkın, pratik hükme odaklanan parçacı ve enstrümantal (araçsal) rasyonalitesinin ürettiği teknik sınırların ötesine geçildiğinde hak; varlığı, ahlaki ve iktisadi eylemi tek bir normatif çatı altında birleştiren bir bütüncüllüğe dönüştüğü görülmektedir.

Modern Batı düşüncesindeki hukuki pozitivism ise kavramı sekülerleştirerek doğal haklar doktrininin aşkın zemininden koparmış, Tanrı'yı ontolojik bir kurucu olmaktan çıkararak hakkı rızaya dayalı yasal bir prosedüre indirgemıştır. Bu felsefi yarılmanın en radikal somutlaşması, liberal doktrinin, mülkiyeti tabiri caizse kutsallaştırması ve onu bireysel egemenliğin mutlak

alanı olarak kurarak haklılığın göstergelerinden en önemlisi olarak değerlendirmesidir.

Liberal insan hakları söyleminin, mülkiyeti dokunulmaz bir "öz" gibi sunarak aslında toplumsal ilişkiselliği gizlediği ve bir yere kadar saptırdığı öne sürülmektedir. Michael Hardt ve Antonio Negri'nin İmparatorluk ve Ortak Zenginlik yapıtlarında, Thomas Piketty'nin ise sermaye birikimi analizlerinde deşifre ettikleri üzere; bu mülkiyet rejimi, toplumsal emeğin ve "müşterek varlıkların" (the common) bireysel sermaye tarafından yapısal olarak mülksüzleştirilmesini örten hukuki bir illüzyondur.

Modernitenin "insan hakları" maskesi altında kutsadığı şey, insanın varoluşsal hakları değil, sermayenin başkalarını dışlama ve sömürme hakkıdır. İslam iktisadı, bireyi toplumun ve doğanın karşısına mutlak bir egemen olarak konumlandıran bu mülkiyet merkezli ontolojik açmazı kökten sorgulamakla işe başlıyor görünmektedir. Bu durum en başından itibaren sermayenin reddi değil, bilakis onun toplum içindeki hakkaniyete ilişkin sorumluluklarını yeniden tayin etme girişimidir.

İslam iktisadının felsefi özgünlüğünün; hakkın nihai kaynağını el-Hak olan aşkın öze bağlamasında ve evrenin ancak "hak ile" (bi'l-hakki) yaratıldığını ilan eden, bu haliyle insan-toplum-çevre gibi sükelerın birbirinden ayrı düşünülmesinin doğuracağı

haklar adaletsizliğine engel olacak "mizan"da yattığını vurgulamak abartılı olmayacaktır. Ragıb el-İsfahani'nin kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse hak; eylemin ve nesnenin kendi hakikatiyle mutabakat (uyumluluk) ve muvafakatıdır (uygunluk). Dolayısıyla doğa ve kaynaklar, insan arzusunun üzerinde mutlak tahakküm kurabileceği nesnel birer sömürü alanı değil, ontolojik birer öznedir.

Bu ontolojik zemin, iktisadi pratikler için statik/prosedürel bir yasallık denetimi değil, dinamik ve tözsel bir "meşruiyet" mekanizması inşa eder. Modern piyasa ekonomilerinde hukuka uygunluk (legalite) ahlaki meşruiyeti garanti etmeye yeterliyken, İslam iktisadında Hak-Bâtıl ayrımı bu iki alanı birleştirir.

Pozitif hukukun boşluklarından yararlanan, kağıt üzerinde yasal görünen ancak özünde sömürü, faiz, tekel, rantıye veya emeksiz zenginleşme barındıran her türlü iktisadi eylem (Bâtıl), bu ontolojik duvara çarparak meşruiyetini yitirir ve sistem dışına itilir. Burada meşruiyet, biçimsel kuralların takibiyle değil, eylemin tözsel olarak "hakka" uygunluğuyla ölçülür.

İslam iktisadında öyle görünüyor ki, mülkiyet bireyi yalıtın soyut bir dokunulmazlık olarak görülmemektedir. Aksine onu ilişkiyel bir doğaya büründürerek toplumsal adalet kriterlerine tâbi kılmaktadır. Bu durum, servetin

sadece belirli bir zümre arasında tedavül eden bir güç nesnesine dönüşmesini engelleyen yapısal ilkeyle (Haşr, 7) mühürlenmiştir.

Öte yandan, hakkın Kur'anî semantiğindeki sütunlardan olan "pay" (Zâriyât, 19) ve "borç/ yükümlülük" (Bakara, 282), mülkiyetin ontolojik olarak ilişkiyel olduğunu da ispatlar niteliktedir. İhtiyaç sahibinin zengin mülkündeki payı, egemen bir öznenin lütfedeceği ahlaki bir bağış (sadaka) değil; yoksulun varoluştan gelen, doğrudan doğruya zenginın zimmetine yazılmış hukuki alacağıdır.

Böylece William Whewell'ın modern düşüncede saptadığı "hukuken hak ancak ahlaken yanlış" şeklindeki epistemolojik yarılma, hakkın adalet ve Tevhid merkezinde yeniden tanımlanmasıyla kökten çözümler.

Netice itibarıyla hak; ekonomik tutumu ilahi kaynaktan ontolojik, hukuki ve ahlaki düzeye kadar dikey ve yatay olarak bütünleştiren mimaridir. Ekonomik karar ve kurumların meşruiyetini aşkın bir süzgeçten geçiren bu anlayış, piyasayı tamamen kendi kurallarıyla -ki bu sözüm ona piyasa kurallarını kendi çıkarı için manipüle eden oluşumlara tarih boyunca rastlanmaktadır- işleyen özerk bir alan olmaktan çıkarp ahlaki bir denge terazisine dönüştürmeyi ön görmektedir.

Doğa Kavramı

Günümüzde yaşanan ekolojik darboğaz, salt bir çevre felaketinin ya da teknik bir aksaklığın ötesinde derin bir anlam ve zihniyet krizinin tezahürüdür. Krizin temelinde, doğanın imgeleme biçimindeki radikal dönüşüm yatar. Antik dönemin canlı ve doğuran "physis"i, semantik katmanlarından kopararak önce bir "kültürel fosile" ve ardından yalnızca insan kullanımı için bekleyen (diğer bir ifadeyle duran) "kaynaklar toplamı"na indirgenmiştir. Modern rasyonalizm bunu, doğanın gizemlerinden

arındırılması olarak sunsa da esasen doğayı ontolojik bir özne olmaktan çıkarıp tahakküm edilecek pasif bir nesneye dönüştürmüştür.

Bu dönüşüm, evreni **organik birlik** olarak kavramak yerine atomistik ve mekanik biçimde ele alan bir epistemolojinin sonucudur. Parçaları birbirinden yalıtın ve ilişkileri yalnızca fiyat, sözleşme ve fayda gibi dışsal birimlere indirgeyen bu bakış, ekosistemin içsel bağımlılıklarını ıskalar. Doğaya paralel olarak, insan da

ahlaki ve metafizik bağlarından koparılmış ve yalnızca maddi çıkarını maksimize eden homo economicus'a indirgenmiştir. Amartya Sen'in **rasyonel aptalı** ile Polanyi'nin **kurgusal metası** bu sığılığın ifadesi iken Schumacher de bu konuda en yıkıcı hatayı "sermaye yanılgısı" olarak niteler. Ona göre doğanın milyonlarca yılda inşa ettiği yenilenemez sermaye sınırsızca harcanabilen bir gelir sanılmakta ve bu sermayenin yakılması ile elde edilen nicel büyüme refah zannedilmektedir.

İslam tasavvurunda doğa ise başıboş bir madde yığını değil, hak ve hikmete uygun yaratılmış bir mahluktur. Kavuştuğu halde karışmayan denizler veya aynı suyla sulandığı halde farklı tatlar veren ekinler, örneklerinde olduğu gibi varlıklar birbirine içsel bağlarla kenetlenmiş bir **organik birlik** sergiler ve böylece her şey ilahi dengeyi ve ölçüyü yani **Mizan**'ı barındırır. Öte yandan yazılı olmayan ayet niteliğindeki doğanın değeri, insan emeğinden, piyasa fiyatından ve fayda-maliyet analizinden bağımsız olarak özeldir. Doğanın ontolojik statüsündeki bu dönüşüm, onun işlevine ilişkin soruyu da yeniden biçimlendirir.

Ana akım iktisadın kıt kaynak-sınırsız ihtiyaç kurgusunda doğa, yalnızca üretime dâhil edilecek

pasif bir girdi deposudur. İslam tasavvurunda ise doğanın fonksiyonu rızık/nimet ve bereket kavramları etrafında örülerek depo imgesinden kökten ayrışır. Rızık veya nimet, yaşamı idame ettiren imkânların "her an yeniden yaratma" ile mahlukata kesintisiz biçimde ulaştırılmasıdır. Bereket ise doğaya içkin döngüsellığe ve kendini yenileme kapasitesine odaklanan, rızıkı doğrusal tüketimle yok olmaktan koruyup onu ilahi düzen içinde sürekli kılan ritimdir. Doğayı durağan bir depo olmaktan çıkarıp canlı yaşam alanına dönüştüren de bu niteliklerdir. Böylece yenilenebilirlik, mekanik-biyolojik döngünün ötesinde doğaya yerleştirilmiş ilahi bereketin tecellisi olarak değerlendirilebilir.

Modern aklın silikleştirdiği sermaye-gelir ayrımı, İslam'da

kesin bir sınırla belirginleşir. Asıl sermaye, yaratıcının kurduğu ve insan müdahalesinin dışında kalan **Mizan**'dır: "O mizanı koydu... sakın mizanı bozmayın (Rahman 7-9)". Her an **Mizan**'dan süzülen rızıklar ve nimetler ise meşru ve yenilenebilir gelir akışını temsil eder. Modern akıl iki katmanı homojenleştirip sermayeyi tüketirken İslam rızık ve nimetin kullanımını **Mizan**'ı tahrip etmeme şartına bağlar. "Akan bir nehrin kenarında dahi suyu israf etmemek" düsturu bunu somut bir ahlaka çevirir. Buna göre nehrin varlığı (sermaye) korunmalı ve kullanım (gelir) onun özüne zarar vermeyecek ölçüde gerçekleşmelidir. Böylelikle doğa, her an yeniden yaratmayla tazelenen ve insanın muhafaza etmekle yükümlü olduğu bir **Emanet** olarak kavramlaşır.

Habib Ahmed

Çağdaş dönem İslam iktisatçılarından Prof. Dr. Habib Ahmed, akademik kariyerine Bangladeş'te Chittagong Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamlayarak başlamıştır. Lisansüstü eğitimini Norveç'te Oslo Üniversitesi'nde sürdüren Ahmed, doktora derecesini ise Amerika Birleşik Devletleri'nde Connecticut Üniversitesi'nden ekonomi alanında almıştır. Doktora sonrası dönemde Ahmed, akademik tecrübesini çeşitli saygın kurumlarda ders vererek pekiştirmiştir. Connecticut

Üniversitesi'nin yanı sıra Singapur Ulusal Üniversitesi ve Bahreyn Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarında görev yapmıştır. Ayrıca Katar'daki Hamad bin Khalifa Üniversitesi ve Endonezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde Misafir Profesör olarak akademik bilgi birikimini paylaşmıştır. Akademik çalışmalarının yanı sıra, Ulusal Ticaret Bankası (NCB) İslami Bankacılık Geliştirme Grubu'nda Araştırma ve Geliştirme Müdürü olarak ve İslam Kalkınma Bankası Grubu'na bağlı İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nde çalışarak teorik bilgilerini pratik uygulamalarla birleştirme fırsatı bulmuştur. Prof. Dr. Habib Ahmed, uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler, kitaplar ve diğer akademik çalışmalar dahil olmak üzere 65'ten fazla yayının yazarı veya editörüdür.

Hali hazırda Durham Üniversitesi'nde İslam Hukuku ve Finansmanı alanında Sharjah Kürsüsü'nde akademik faaliyetlerini sürdürmektedir. Başlıca araştırma alanları, İslam ekonomisi ve finansı, İslam

ticaret hukukunun güncel uygulamaları, hukuk ekonomisi, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve vakıflar gibi konulardır. İslam ekonomisi ve finansı alanındaki araştırmalarına yaptığı önemli katkılar vesilesiyle 2022 yılında İslam Kalkınma Bankası'ndan İslami Ekonomi Alanında Etkili Başarı Ödülü'nü almıştır. Ayrıca, İslami bankalar ve finans kurumları için standartlar ve kılavuzlar belirlemekle sorumlu olan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) Sermaye Yeterliliği Çalışma Grubu'nun aktif bir üyesidir. Ahmed'in akademik etkisi, Durham Üniversitesi'ndeki görevine ek olarak, 2023 yılında Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Cambridge Judge İşletme Okulu'nda ve 2024 yılından itibaren Ürdün Üniversitesi İslami Bankacılık Bölümü'nde Onursal Profesör olarak atanmasıyla daha da genişlemiştir.

Akademik ve profesyonel hayata dair tecrübeleri dolayısıyla İslam ekonomisi ve finansı alanına dair önemli katkıları olan Ahmed, kavramsal ve metodolojik çalışmalarının yanı sıra bu çalışmalarının çıktılarını uluslararası kurumlar, bankalar ve devletler için uygulanabilir politikalara dönüştürmektedir. Güncel çalışmaları arasında bulunan ve 2026 yılında yayınlanmış olduğu makalesi "Islamic Social Sciences Methodology: An

Integrates Framework (İslam Sosyal Bilimler Metodolojisi: Bütüncül Bir Çerçeve)" üzerinden bütün çalışma birikimlerinin özeti olarak ele alınabilecek çalışma olma dolayısıyla alana dair önemli katkılardan sayılabilir. İslam ekonomisine dair spesifik çalışmalarına ilgililer ayrıca bakabilir. Bunlardan birisi olan 2002 yılında yayınlamış olduğu, **"Theoretical Foundations of Islamic Economics (İslam Ekonomisinin Teorik Temelleri)** kitabına da ayrıca bakılabilir. Hem alana dair hem de yazarın çalışmaları arasında önemli bulunan bu çalışmada detaylı incelenebilir.

Habib Ahmed, **"İslam Sosyal Bilimler Metodolojisi"** adını verdiği yöntemde, edinilen bir bilgiyi beş aşamada ele alarak nihai hedefin hem ahlaki toplumlar inşasına yardımcı olmak hem de insan refahını arttırmak olduğunu belirtmektedir. Metodolojinin ilk adımı fikir üretimi ve araştırma konusunun seçimidir. İkinci olarak İslam bilgi birikiminden faydalanarak hem şeriatın değer ve ilkeleri hem de batı teorik yapılarında ilgili kavramları kullanarak bir teori geliştirmeye çalışmaktır. Üçüncü aşamada oluşturulan bu teorinin nitel nicel ve karma bilimsel veri ve analiz yöntemleri ile uygulamaya yönelik sınanmasıdır. Dördüncü aşama teori ile uygulama arasındaki boşlukların tespit edilmesiyle beşinci aşamada azaltmak adına teorik yapıları yeniden çerçeveledirerek

ve uygun politikalar uygulayarak yinelemeli bir süreç kullanılması aşamasıdır. İslam sosyal bilim bilgisi üretim aşamasında, normatif ve pozitif analizleri yinelemeli olarak gerçekleştirmek için temelde vahiy ve akıl kullanılmaktadır. Nihayetinde edinilen bu bilgi, dinamik bir oluşum sürecini yansıtmaktadır. Bu dinamik sürece paralel olarak, toplumsal gerçeklikler, yapılar ve sorunlar zaman içinde değıştikçe bilginin de gelişmesi gerekmektedir.

Akademik ve profesyonel hayatı boyunca edindiğı tecrübelerle İslam ekonomisi ve finansı alanına önemli katkılar sunan Ahmed, kavramsal ve metodolojik çalışmalarının yanı sıra bu çalışmaların çıktılarını uluslararası kurumlar, bankalar ve devletler için uygulanabilir politikalara dönüştürmektedir. Yazarın güncel çalışmaları arasında yer alan ve 2026 yılında yayımlanmış olan **"Islamic Social Sciences Methodology: An Integrated Framework (İslam**

Sosyal Bilimler Metodolojisi: Bütüncül Bir Çerçeve)" başlıklı makalesi, tüm çalışma birikiminin bir özeti niteliğindedir. Bu yönüyle söz konusu eser, alana yönelik en önemli katkılardan biri olarak kabul edilebilir. İslam ekonomisine dair spesifik çalışmalara ilgi duyanlar, yazarın diğer eserlerini de inceleyebilirler. Bunlardan bir diğeri olan ve 2002 yılında yayımlanan **"Theoretical Foundations of Islamic Economics (İslam Ekonomisinin Teorik Temelleri)"** kitabı hem genel literatür hem de yazarın akademik birikimi açısından taşıdığı önem nedeniyle detaylı bir analizi gerektirmektedir.

AHLAK VE EKONOMİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Akademi 3 programı kapsamında Doç. Dr. Hakan Kalkavan tarafından yürütülen Ahlak ve Ekonomi dersi, ekonomik faaliyetlerin yalnızca üretim, tüketim ve kâr ekseninde ele alınamayacağını, aynı zamanda ahlaki sorumluluk ve insan tasavvuru çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyan kapsamlı bir perspektif sundu.

Ders kapsamında öncelikle ahlak felsefesinin temel meseleleri ele alınarak "iyi" kavramının mahiyeti, ahlaki eylemin ölçütleri, sorumluluk ve yaptırım gibi temel konular tartışıldı. Bu bağlamda Humeyra Özturan'ın Ahlak Felsefesinin Temel Problemleri adlı eserinde yer alan "İyi Nedir?" ve "Ahlaki Yaptırım" bölümleri, ahlaki davranışın bireysel tercihin ötesinde toplumsal düzeni şekillendiren bir unsur olduğunu göstermesi bakımından önemli bir çerçeve sundu. Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak adlı eserinde ahlakın birey, toplum ve medeniyet arasındaki ilişkisi ele alınarak ekonomik hayatın etik boyutu değerlendirildi. John Nuttall'ın Ahlak Üzerine Tartışmalar eserinin "Ceza ve Sorumluluk" bölümü ise bireysel sorumluluk, özgür irade ve yaptırım arasındaki ilişkiyi tartışarak ekonomik kararların

ahlaki sonuçlarını değerlendirmede önemli bir teorik zemin oluşturdu.

Dersin temel metinlerinden biri olan Immanuel Kant'ın Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, ahlakın sonuçlardan çok ödev bilinci temelinde ele alınmasını savunan yaklaşımıyla öne çıktı. Kant'ın koşulsuz buyruk (kategorik imperatif) anlayışı, ekonomik davranışların yalnızca fayda ve kazanç üzerinden değil, evrensel ahlak ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekti. Böylece iktisadi kararların etik sorumlulukla birlikte düşünülmesinin gerekliliği vurgulandı.

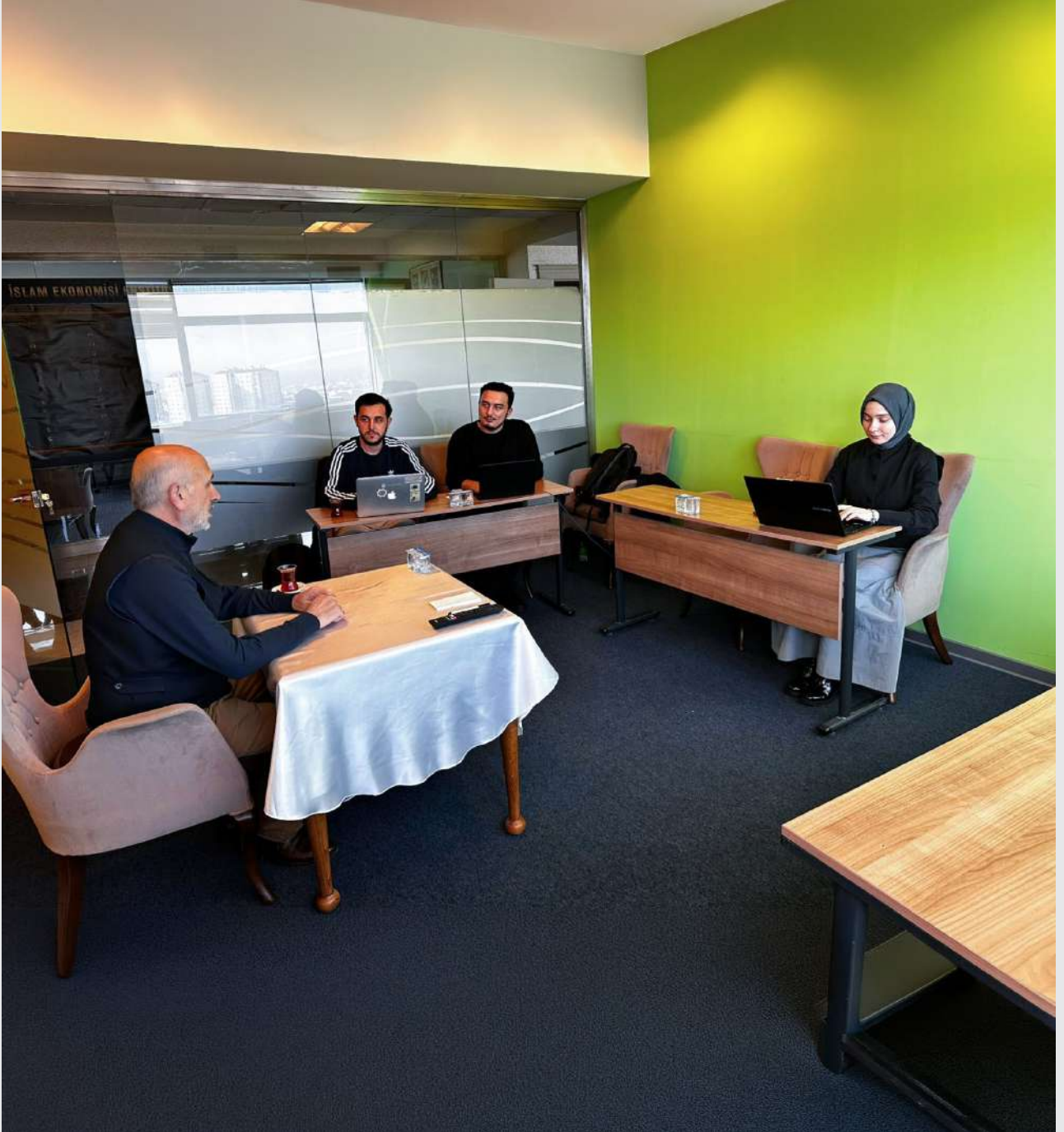
Ders, normatif ahlak teorilerinin yanı sıra ekonomik kurumların tarihsel gelişimine de odaklandı. İlk sikkelerin ortaya çıkışı, paranın ilk biçimleri, Roma sikke sistemi ve bunların ticaret hayatına etkileri

incelenerek paranın bir değişim aracı olmasının yanında toplumsal güven ve siyasal otoritenin de önemli bir göstergesi olduğu değerlendirildi. Ayrıca iktisadi antropoloji perspektifiyle ekonomik ilişkilerin kültürel ve toplumsal temelleri ele alınarak ekonominin tarih boyunca ahlaki ve sosyal kurumlarla birlikte şekillendiği ortaya konuldu.

Genel olarak ders, ekonomi ile ahlak arasındaki güçlü ilişkiyi çok yönlü biçimde ele aldı. Güven, adalet, sorumluluk ve insan onuru gibi değerlerin ekonomik düzenin sürdürülebilirliği açısından taşıdığı önem vurgulanırken, özellikle İslam ekonomisi çalışmalarında ekonomik kurumların teknik ve hukuki boyutlarının yanında ahlaki temelleriyle birlikte değerlendirilmesinin gerekliliği üzerinde duruldu.

Kübra KAYA

Maruf Vakfı İEE Akademi 3

KUR'AN, SÜNNET VE EKONOMİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Bu derste Sıtkı Abdullahoğlu ile İslam ekonomisinin temel ilkeleri, piyasa anlayışı ve mülkiyet sistemi üzerine değerlendirmelerde bulunduk. İslam ekonomisinin nihai hedefinin yalnızca ekonomik büyüme olmadığı, adalet, güven ve sürdürülebilirliği esas alan bir ekonomik düzen oluşturmayı amaçladığı vurgulandı. Bu kapsamda gelir ve servet dağılımında dengeyi sağlamak, toplumun geniş kesimlerine refah sunmak, yüksek istihdam oluşturmak, ekonomik güven ortamını tesis etmek ve küresel rekabete karşı dirençli bir yapı kurmanın iyi bir ekonomik sistemin temel özellikleri olduğu ifade edildi. Üretimden dağılıma kadar tüm ekonomik süreçlerin güven veren kurumsal ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerektiği üzerinde duruldu.

Ders kapsamında piyasa ekonomisinin özel mülkiyet, rekabet ve serbest ticaret ilkelerine dayandığı, ancak İslam ekonomisinin piyasayı tamamen kontrolsüz bırakmayı doğru bulmadığı açıklandı. Hz. Peygamber dönemindeki telakkî'r-rukban yasağı örnek gösterilerek, bilgi asimetrisi ve haksız kazancı önleyen uygulamaların serbest piyasa ile adalet arasında denge kurmayı amaçladığı belirtildi. Ayrıca piyasa ekonomisinin önemli sorunlarından biri olan tekelleşme

konusu ele alındı. Monopol ve monopson piyasa yapılarının ekonomik gücü belirli kişi veya kurumlarda topladığı, bunun da rekabeti ve gelir dağılımını olumsuz etkileyebileceği ifade edildi. İslam ekonomisinin ise ekonomik gücün belirli ellerde toplanmasını değil, adil rekabetin korunmasını hedeflediği vurgulandı. Bu çerçevede piyasa ile pazar kavramları arasındaki fark açıklanarak, pazar anlayışında arz ve talebin toplumun gerçek ihtiyaçları doğrultusunda buluşmasının esas alındığı belirtildi.

Mülkiyet anlayışı açısından kapitalizm, komünizm ve İslam ekonomisi karşılaştırıldı. Kapitalizmin özel mülkiyeti mutlak bir hak olarak gördüğü, komünizmin ise büyük ölçüde ortadan kaldırmayı hedeflediği ifade edilirken; İslam ekonomisinin özel mülkiyeti kabul etmekle birlikte onu bir emanet ve vekâlet ilişkisi olarak değerlendirdiği açıklandı. Hadîd suresindeki "müstehlafine fihi" ifadesi üzerinden insanın mal üzerinde mutlak sahip değil, emanetçi olduğu ve bu nedenle mülkiyet hakkının sorumluluk bilinciyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulandı.

Kur'an'da ekonomik dengeyi bozan davranışlar arasında faiz, cimrilik, ihtiyaç sahiplerine

yardım etmemek, mal üzerinde mutlak sahiplik iddiasında bulunmak, infaktan kaçınmak ve kenz kavramının yer aldığı ifade edildi. Özellikle kenzin servetin dolaşımından çekilmesi anlamına geldiği, zekâtı verilmeyen ve toplum yararına kullanılmayan servetin ekonomik canlılığı azalttığı açıklandı. Bunun yanında kenz ile israf arasındaki fark üzerinde durularak, kenzin serveti elde tutmayı; israfın ise kaynakları verimsiz alanlarda tüketmeyi ifade ettiği ve her iki durumun da gelir dağılımı ile ekonomik dengeyi olumsuz etkilediği belirtildi.

Son olarak dağılım odaklı ekonomik modeller ile sermaye birikimini esas alan yaklaşımlar karşılaştırıldı. Dağılımı önceleyen sistemlerde büyük yatırımların finansmanı ve küresel rekabet konusunda bazı tartışmalar bulunduğu, buna karşılık İslam ekonomisinin çok ortaklı yatırım modelleri ve risk paylaşımını esas alan finansman yöntemleriyle bu sorunlara çözüm üretmeyi amaçladığı ifade edildi. Sermayenin belirli ellerde yoğunlaşmasının ekonomik güç sağlasa da gelir dağılımındaki adaletsizlikleri artırabileceği, İslam ekonomisinin ise sermaye birikimini tamamen reddetmeden ekonomik büyüme ile toplumsal adalet arasında denge kurmayı hedeflediği sonucuna ulaşıldı.

Ahmetcan YURT

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı,
Maruf Vakfı İEE Akademi 3

FİNANS VE BANKACILIK İSLAMİ FİNANS VE BANKACILIK DERS DEĞERLENDİRMESİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü 2026 yaz döneminde gerçekleştirilen eğitim programı kapsamında, Prof. Dr. Serhat Yüksel tarafından verilen Finans ve Bankacılık dersi ile Dr. Hakan Arslan tarafından yürütülen İslami Finans ve Bankacılık dersi takip edilmiştir. Toplam on dört hafta süren programın ilk on haftasında finans ve bankacılığın teorik ve uygulamalı yönleri ele alınırken, son dört haftada ise İslami finans ve katılım bankacılığının temel esasları üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle program, modern finansal sistem ile faizsiz finans yaklaşımını birlikte değerlendirme imkânı sunan bütüncül bir çerçeveye ortaya koymuştur.

Finans ve Bankacılık dersinin ilk haftalarında finans biliminin temel kavramları üzerinde durulmuş, finansal sistemin işleyiş mantığı ve ekonomide üstlendiği roller ele alınmıştır. Bu kapsamda para, sermaye, yatırım, risk, getiri, finansal piyasalar ve finansal kurumlar gibi temel kavramlar açıklanmış; finans sektörünün tasarruf sahipleri ile fon talep eden kesimler arasında nasıl bir aracılık görevi üstlendiği değerlendirilmiştir. Ayrıca bankacılık

sisteminin ekonomik büyüme, yatırım ve üretim süreçleri açısından taşıdığı önem üzerinde durulmuş; bankaların yalnızca kredi veren kurumlar olmadığı, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlayan temel finansal aktörler arasında yer aldığı vurgulanmıştır. Derslerde finansal sistemin tarihsel gelişimine de değinilmiş ve günümüzdeki karmaşık finansal yapıların hangi ihtiyaçlardan doğduğu tartışılmıştır.

İlerleyen haftalarda işletmelerin finansman ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı konusu ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bir

şirketin kuruluşundan büyüme aşamasına kadar ihtiyaç duyduğu sermayeyi hangi yöntemlerle temin edebileceği üzerinde durulmuş; özkaynak ve yabancı kaynak finansmanı arasındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Bu çerçevede şirketlerin ortak olarak sermaye artırımı yapması, halka arz yoluyla pay senedi ihraç etmesi, tahvil ihraç ederek borçlanması veya çeşitli finansal kuruluşlardan kredi temin etmesi gibi yöntemler incelenmiştir. Her bir finansman yönteminin avantajları ve dezavantajları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; işletmelerin faaliyet alanına, büyüklüğüne

ve finansal yapısına göre farklı finansman stratejileri tercih edebileceği ifade edilmiştir.

Özellikle halka arz ve tahvil ihracı konuları üzerinde durulurken sermaye piyasalarının işleyişi açıklanmış, şirketlerin neden halka açılmayı tercih ettikleri ve bunun kurumsal yönetim açısından ne gibi sonuçlar doğurduğu tartışılmıştır. Bunun yanında borçlanma yoluyla finansman sağlayan şirketlerin karşılaşılabileceği riskler ile özkaynak ağırlıklı finansman modellerinin güçlü ve zayıf yönleri ele alınmıştır. Bu tartışmalar, işletmelerin finansman kararlarının yalnızca sermaye temin etmekten ibaret olmadığını; aynı zamanda risk yönetimi, sürdürülebilirlik ve büyüme stratejileriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir.

Dersin önemli bir bölümünü ise bilanço okuma ve finansal tablo analizi oluşturmuştur. Bu kapsamda bilançonun temel yapısı ayrıntılı şekilde incelenmiş, varlıklar ve kaynaklar arasındaki ilişkinin işletmelerin mali yapısını anlamada ne kadar önemli olduğu üzerinde durulmuştur. İlk olarak varlıklar kısmı ele alınmış; dönen varlıklar ve duran varlıklar arasındaki farklar açıklanmıştır. Nakit, banka mevduatları, ticari alacaklar ve stoklar gibi dönen varlıkların kısa vadeli faaliyetlerin sürdürülmesindeki önemi değerlendirilirken; bina, makine, ekipman ve iştirakler gibi duran varlıkların ise işletmenin uzun vadeli üretim kapasitesini yansıttığı ifade edilmiştir.

Bunun yanında kaynaklar tarafında yer alan kısa vadeli

yabancı kaynaklar, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve özkaynaklar ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Şirketlerin faaliyetlerini hangi ölçüde borçla finanse ettiği, borçluluk oranlarının ne anlama geldiği ve aşırı borçlanmanın oluşturabileceği riskler üzerinde durulmuştur. Özellikle kısa vadeli yükümlülüklerin aşırı artmasının likidite sorunlarına yol açabileceği; buna karşılık güçlü bir özkaynak yapısının işletmelere daha sürdürülebilir bir finansal yapı sağlayabileceği vurgulanmıştır. Ancak her durumda tek bir göstergenin yeterli olmadığı, bilanço kalemlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Derslerde teorik bilgilerin yanında uygulamalı analizlere de yer verilmiştir. Çeşitli şirketlerin yayımladığı finansal tablolar incelenerek bilanço yorumlama çalışmaları yapılmıştır. Bu analizler sayesinde bir işletmenin mali açıdan güçlü veya zayıf yönlerinin nasıl tespit edilebileceği, yatırımcıların ve finansal kuruluşların şirketleri değerlendirirken hangi göstergelere dikkat ettiği uygulamalı olarak görülmüştür. Böylece bilanço okumanın yalnızca muhasebe bilgisi değil, aynı zamanda işletmenin geleceğine ilişkin öngörüler geliştirmeyi sağlayan önemli bir analiz aracı olduğu anlaşılmıştır.

Programın son dört haftasında Dr. Hakan Arslan tarafından yürütülen İslami Finans ve Bankacılık dersinde ise faizsiz finans sisteminin temel esasları ele alınmıştır. Bu kapsamda İslami finansın

ortaya çıkış sebepleri, temel ilkeleri ve konvansiyonel finans sisteminden ayrıldığı noktalar değerlendirilmiştir. Özellikle faiz yasağı, risk paylaşımı, reel varlığa dayalı finansman ve etik sorumluluk ilkeleri üzerinde durulmuştur.

Derslerde katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Katılma hesapları, cari hesaplar, murabaha, müşareke, mudaraba, icare ve benzeri finansman yöntemleri ele alınmış; bu akitlerin işleyiş esasları açıklanmıştır. Ayrıca İslam hukukunda akitlerin önemi ve finansal işlemlerin meşruiyetinin hangi prensiplere dayandığı üzerinde durulmuştur. Bunun yanında dünya genelindeki faizsiz finans uygulamalarına ve Türkiye’de katılım bankacılığının tarihsel gelişimine değinilmiş; sektörün mevcut durumu ve gelecekteki potansiyeli değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak bu ders programı, finansal sistemin temel işleyişini anlamanın yanı sıra işletmelerin finansman yapıları ve finansal analiz süreçleri konusunda önemli bir bilgi birikimi sağlamıştır. Aynı zamanda faizsiz finans yaklaşımının teorik ve pratik boyutlarını tanıma fırsatı sunarak modern finans ile İslami finans arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı biçimde değerlendirmeye imkân vermiştir. Özellikle bilanço okuma, şirketlerin finansal yapılarını analiz etme ve katılım bankacılığının temel prensiplerini anlama konularında önemli katkılar sağlayan bu dersler, finans ve bankacılık alanında akademik çalışmalar yürüten kişiler için güçlü bir teorik altyapı oluşturmuştur.

Abdurrahim ABDUGANİEV

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı, Maruf Vakfı İEE Akademi 3

İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCEİ VE TARİHİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Derse Giriş ve Metodolojik Çerçeve

Prof. Dr. Faruk Bal hocamız tarafından yürütülen bu ders, Batı merkezli iktisat tanımının dar alanına sıkışmış ve dünyanın geri kalanını dışlayan tek tipçi iktisadi yaklaşımlara yönelik köklü bir metodolojik eleştiriyle başlamaktadır. Ders boyunca bilgi üretimindeki tembellik Tefvîk Fikret ve Mehmet Akif gibi isimlerin düşünsel mirasları üzerinden sorgulanırken, modern iktisat biliminin üretim, tüketim ve bölüşüm saç ayakları İslami iktisat anlayışının insanı ve onun yaratılış gayesini merkeze alan yaklaşımıyla

karşılaştırılmaktadır. Hocamız Prof. Dr. Faruk Bal, fıkıhın temel kurallarından "Zamanın teğayürü ile ahkâmın teğayürü değişir" kaidesini iktisadi dinamizmin ve kurumsal dönüşümün anahtar kavramı olarak dersin merkezine yerleştirmiştir. Bu temel kavramsal çerçeve doğrultusunda dönem boyunca; Klasik Metinler Üzerinden İktisadi Düşüncenin Gelişimi başlığında fıkıh, ahlak ve kesb literatürünün tarihsel seyri tahlil edilmiş; İhtiyaç, Tüketim ve İsrâf Kavramı odağında iktisadın geçim ve seçim boyutu ile üçlü denge modeli incelenmiştir. Dersin ilerleyen safhalarında Üretim Faktörleri, Emek ve Sermaye

başlığı altında meşru kazanç ve atıl kaynakların hukuki statüsü tartışılırken; Servet Bölüşümü ve Para Teorisi ile paranın fonksiyonu ve servetin adil dağılımı klasik metinler üzerinden ele alınmıştır. Son olarak İktisat Sosyolojisi ve Devletin Rolü kapsamında ise İslam coğrafyasındaki şehirleşme süreçleri, toplumsal hareketler ve kamu otoritelerinin iktisadi sorumlulukları detaylandırılmıştır.

Klasik Metinler Üzerinden İktisadi Düşüncenin Gelişimi

İslam iktisat düşüncesinin müstakil

bir disiplin haline gelmeden önce fıkıh, ahlak ve siyasetname literatürü içerisine nasıl entegre edildiği tarihsel ve normatif boyutlarıyla ele alınmıştır. İlk örnekleri 8. yüzyıldan itibaren görülen Kitâbü'l-Kesb çalışmaları, doğrudan modern anlamda bir iktisat teorisi sunmaktan ziyade normatif bir çerçeve çizerek çalışmayı dini, ahlaki ve hukuki boyutlarıyla sınıflandırır. İmam Şeybânî ve İmam Serahsî'nin metinlerinde çalışmanın insanın varlığını sürdürmesi için dini bir vecibe olduğu vurgulanırken; yeme, içme, giyinme ve barınma temel ihtiyaçlar olarak tanımlanmıştır. Hâris el-Muhâsibî Kitâbü'l-Kesb eserinde önce tevekkül anlayışını, ardından hareket etmek şeklinde tanımladığı çalışmayı ele alarak tasavvufi ve iktisadi bakış açılarını sentezlemiştir. Cafer b. Ali ad-Dimaşkî Kitâbü't-Ticâre eseriyle dönem iktisadına ve tüccar ahlakına yön verirken; Ebu Yusuf Kitâbü'l-Harâc çalışmasında vergilendirme, iktisat sistemi ve kamu maliyesinin ötesinde devlet adamlarının adalet yükümlülüklerini işlemiştir. Adalet kavramını iktisadi kalkınmanın merkezine koyan Ebu Yusuf, "Bugünün işini yarına bırakmama" prensibiyle kamusal verimliliğe dikkat çekmiştir.

İhtiyaç, Tüketim ve İsrâf Kavramı

Modern iktisadın sınırsız ihtiyaçlar ve kıt kaynaklar tanımına karşılık ders kapsamında Prof. Dr. Faruk Bal iktisadî "geçim ve seçim" olarak kavramsallaştırmıştır. Tüketim boyutu helal-haram sınırları ve

denge prensibiyle açıklanırken, Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'nun vurguladığı evrenin dengesi, insanın biyolojik dengesi ve toplumun dengesi modelleri dersin kavramsal haritasında öne çıkmaktadır. Kaynakların lüks tüketime kayması bu dengeleri bozduğu için israf, kişinin gelirine ve toplumsal örfe göre değişen ancak sınırları fıkhen çizilmiş bir ihlal alanı olarak değerlendirilmiştir.

Üretim Faktörleri, Emek ve Sermaye

İslam iktisadında emek hem maddi hem manevi boyutu olan en değerli unsurdur ve emeksiz kazanç meşru kabul edilmez. Ders anlatımında bu kuralın istisnasını oluşturan meşru emeksiz kazançlar miras, vasiyet ve hibe veya hediye olarak sınıflandırılmıştır. Sermaye ise doğrudan üretimde kullanılan varlık olarak tanımlanmıştır; bu sebeple üretime katılmayan, atıl kalan sermaye ve arazi yaptırıma tabidir. Örneğin, 3 yıl boyunca işlenmeyen arazilere mülkiyet tasarrufu açısından el konulması veya zekat mekanizmasının atıl sermayeyi eritmeyip reel ekonomiye teşvik etmesi bu mantığa dayanmaktadır.

Servet Bölüşümü ve Para Teorisi

Servet ve bölüşüm alanında Gazâlî'ye göre mal nötrdür; iyiye de kötüye de kullanılabilir. Gazâlî ve Ebû Ubeyd'e göre para kendi öz değeri olan bir mal değil, yalnızca değer ölçüsü ve mübadele aracıdır. Sosyal adalet boyutunda ise Hz. Ömer'in Irak Sevad arazilerini fethetilen askerlere dağıtmayıp beytülmalaya devretmesi, gücün ve

sermayenin küçük bir elit kesimde toplanmasını engellemek ve umumi zararı defetmek için atılmış tarihsel bir bölüşüm örneğidir.

İktisat Sosyolojisi ve Devletin Rolü

Dersin ilerleyen bölümlerinde İslam coğrafyasının hızla büyümesi, farklı din, ırk ve kültürlerin entegrasyonu ile ortaya çıkan kozmopolit şehirleşme süreci ve artan iktisadi refahın yanında gelişen toplumsal huzursuzluklar iktisat tarihi bağlamında tahlil edilmiştir. Devletin iktisadi rolü hususunda Gazâlî devletin doğuşunu toplumsal ihtiyaçların doğal bir sonucu ve koordinasyon makamı olarak görürken, Ebû Yusuf devleti doğrudan ülkenin kalkınmasından ve kaynakların adil dağılımından sorumlu tutmaktadır. Ebû Ubeyd'in bedevi-hadari ayrımında yerleşik düzene ve üretime katkı sağlayanları üstün tutması, kamu bütçesinden yararlanmada çalışma ve toplumsal katkı ilkesini öne çıkarmaktadır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Prof. Dr. Faruk Bal'ın yönlendirici ve derinlikli yaklaşımıyla yürütülen bu ders, klasik İslam iktisat metinlerini kuramsal birikimle harmanlayarak günümüz iktisadi sorunlarına alternatif bakış açısı getirmektedir. Fıkıh ve ahlak parantezine alınmış klasik iktisat birikimini modern üretim, tüketim, dağıtım ilişkileri ve devletin iktisadi rolü çerçevesinde yeniden okumak isteyen araştırmacılar için son derece zengin ve zihin açıcı bir akademik zemin sunmaktadır.

Ahmetcan YURT

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans
Programı, Maruf Vakfı İEE Akademi 3

KANAAT VE BÜYÜME PARADOKSU

Modern ekonomi anlayışının en temel varsayımlarından biri, ekonomik büyümenin sürekli artan üretim ve tüketime bağlı olduğudur. Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), tüketim harcamaları ve yatırım oranları ekonomik başarının temel göstergeleri olarak kabul edilirken bireylerin daha fazla tüketmesi ekonomik canlılığın ön koşulu olarak görülmektedir. Buna karşılık İslam iktisadının temel ahlaki ilkelerinden biri olan kanaat,

çoğu zaman ekonomik büyümenin karşısında konumlandırılmakta; "insanlar kanaatkâr olursa tüketim azalır, ekonomi yavaşlar" şeklinde bir değerlendirme yapılmaktadır. İlk bakışta ikna edici görünen bu yaklaşım, aslında hem kanaat kavramının hem de ekonomik büyümenin eksik anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de burada dikkat çekici bir paradoks bulunmaktadır:

Bir tarafta sürekli daha fazlasını istemeyi teşvik eden büyüme anlayışı, diğer tarafta ise eldeki imkanlara razı olmayı öğütleyen kanaat ilkesi. Peki, İslam ekonomisi gerçekten ekonomik büyümeyi sınırlayan bir anlayış mı önermektedir? Yoksa sorun, büyümenin kendisinde değil, büyümeye yüklenen anlamda mı yatmaktadır?

Kanaat, günlük dilde çoğu zaman

"azla yetinmek", "çalışmamak" veya "fakirliği kabullenmek" şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak klasik İslam iktisadı literatüründe kanaat; üretimden, çalışmaktan veya kazanç elde etmekten vazgeçmek değil, ihtiyaç ile hırs arasındaki sınırı koruyabilme erdemidir. Başka bir ifadeyle kanaat, gelir elde etmeyi değil; sınırsız tüketim arzusunun kontrol altına almayı ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber'in "Asıl zenginlik mal çokluğu değil, gönül zenginliğidir." hadisi de ekonomik faaliyeti değil, tüketimin psikolojik altyapısını hedef almaktadır.

Modern davranışsal iktisat araştırmaları da bu yaklaşımı desteklemektedir. Gelir belirli bir seviyenin üzerine çıktıktan sonra mutlulukta aynı oranda artış meydana gelmemekte; bireyler sürekli daha fazla tüketmelerine rağmen tatmin düzeylerini koruyamamaktadır. Bu durum literatürde "hedonik adaptasyon" olarak adlandırılmaktadır. Sürekli artan tüketim, bireyin refahını kalıcı biçimde yükseltmek yerine yeni ihtiyaçlar üretmekte ve tatminsizlik döngüsünü beslemektedir. Böylece ekonomik büyüme rakamları yükselirken psikolojik refah aynı hızla artmamaktadır.

İşte tam bu noktada kanaat, ekonomik büyümeye alternatif değil; büyümenin niteliğini dönüştüren bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İslam ekonomisinde amaç tüketimin maksimuma çıkarılması değil, maslahatin ve toplumsal refahın artırılmasıdır. Fayda yalnızca bireysel haz üzerinden değil; adalet, israfın önlenmesi, kaynakların etkin kullanımı ve sosyal denge üzerinden değerlendirilmektedir.

Bugün dünya ekonomisinin karşı karşıya olduğu birçok sorun da aslında sınırsız tüketim anlayışının doğal sonucudur. Hanehalkı borçluluğunun artması, kredi kartı bağımlılığı, plansız tüketim, çevresel tahribat, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve gelir dağılımındaki bozulma yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda ahlaki problemlerdir. Kanaat ilkesi bu noktada tüketimi tamamen kısımayı değil, israfı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. İsrafın azalması ise kaynakların üretken yatırımlara yönelmesine imkân sağlayarak uzun vadeli büyümeyi destekleyebilir.

Bu durum yatırım açısından da önemlidir. Kanaatkâr birey, gelirini sadece gösteriş tüketimine harcamak yerine tasarruf etme eğilimindedir. İslam ekonomisinde atıl tasarruf teşvik edilmez; tasarrufun üretken yatırımlara yönlendirilmesi esastır. Katılım finansı sistemi de tam bu noktada fon fazlası bulunan bireylerle yatırım ihtiyacı duyan girişimciler arasında aracılık yaparak reel ekonomiyi desteklemeyi amaçlamaktadır. Böylece kanaat, tüketimi azaltırken yatırımı artırabilen bir ekonomik mekanizmaya dönüşmektedir.

Öte yandan büyümenin yalnızca miktar üzerinden değerlendirilmesi de önemli bir eksiklik. Günümüzde birçok ülke yüksek büyüme oranlarına rağmen gelir dağılımı, çevre, aile yapısı ve yaşam memnuniyeti bakımından ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle son yıllarda sürdürülebilir kalkınma, kapsayıcı büyüme, döngüsel ekonomi ve iyi yaşam ekonomisi gibi alternatif

yaklaşımlar giderek daha fazla tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, aslında İslam ekonomisinin yüzyıllardır savunduğu temel ilkelere oldukça yakındır. Çünkü İslam ekonomisinde büyüme amaç değil; insanın maddi ve manevi gelişimine hizmet eden bir araçtır.

Kanaat ilkesinin ekonomik büyüme ile çelişmediğini gösteren en önemli nokta, İslam'ın üretim ve girişimciliğe verdiği değerdir. Ticaret teşvik edilmiş, emeğin karşılığı korunmuş, sermayenin üretime yönlendirilmesi desteklenmiş, atıl kaynakların ekonomiye kazandırılması istenmiştir. Yasaklanan unsur üretim değil; faiz, israf, spekülasyon ve toplumsal fayda üretmeyen kazanç biçimleridir. Dolayısıyla İslam ekonomisinin hedeflediği büyüme; tüketim bağımlılığı üzerinden değil, üretkenlik, verimlilik ve adil paylaşım üzerinden gerçekleşen nitelikli büyümedir.

Sonuç olarak kanaat ve büyüme arasında görülen paradoks, aslında modern iktisadın tüketim merkezli büyüme anlayışından kaynaklanmaktadır. Kanaat, ekonomik durgunluğun değil; sürdürülebilir refahın ahlaki temelidir. Sınırsız tüketimin yerine bilinçli tüketimi, gösteriş yerine üretken yatırımı, bireysel hırs yerine toplumsal faydayı önceleyen bir ekonomik düzen, yalnızca daha adil değil; aynı zamanda daha dirençli bir büyüme modeli sunmaktadır. Günümüzde iklim krizinden finansal kırılganlıklara kadar birçok küresel sorunun tartışıldığı bir dönemde, İslam ekonomisinin kanaat ilkesi yeniden değerlendirilmesi gereken güçlü bir iktisadi perspektif olarak karşımızda durmaktadır.

Merve Karaman

İstanbul Üniversitesi İktisat Doktora Programı,
Maruf Vakfı İEE Akademi 3

EMANETTEN METAYA: DÜŞÜNCENİN İKTİSADI

Düşünce, çoğu zaman yalnızca bir zihinsel yeti olarak tanımlansa da hakikatte bundan çok daha geniş ve derin bir anlama sahiptir. Düşünce; algılar yoluyla dış dünyayı insan zihnine taşır, buradaki bilgilere temas ederek kendine özgü bir nitelik kazanır. Bu yönüyle düşünceyi salt bir zihinsel faaliyet olmaktan daha ziyade insanın dünyayla kurduğu ilişkiyi anlamlandırma sürecinin asli biçimi olarak ifade edebiliriz. Aynı zamanda bu ilişki biçimi, zamanla insanoğlunun kişiliğini, karakterini ve kimliğini şekillendirir. Hatta onun toplum içindeki konumunu dahi belirleyen temel bir unsura dönüşür. Dolayısıyla düşünce, bu anlamda insanın hem kendisini hem de dünyayı anlamlandırma çabasının merkezinde yer alır.

Yakın geçmişe kadar düşünce ile zihin arasındaki bu karşılaşmada algı seçiciliğini belirleyen temel ölçüt hakikat idi. Düşüncenin değeri, ne ölçüde doğruyu dile getirdiği ve gerçekle ilişki kurabildiği üzerinden değerlendirilirdi. Ne var ki günümüzde bu ölçüt belirgin bir dönüşüme uğramıştır. Bugün düşüncenin değeri, içeriğinden ziyade dolaşıma girme sıklığıyla ölçülür hâle gelmiştir. Özellikle

“sosyal” medya platformlarında paylaşım, beğeni ve izlenme sayıları, düşüncenin anlamını ve meşruiyetini tayin eden göstergeler haline gelmiştir. Bu durumda düşünce, zihnin hakikat arayışını yansıtan bir ifade olmaktan çıkarak üretilen ve tüketilen bir metaya dönüştürülmüş; böylelikle hakikati arayan bir eylem olmaktan çok görünürlük üzerinden değerlendirmeye tabi tutulan bir göstergeye indirgenmiştir.

Oysa hakikat, düşüncenin omurgasını oluşturan sağlam bir yapıdır. Onun sözlük anlamı olan “sabit” ve “esas” kavramları yüzeysel bir mahiyete sahip değildir. Nitekim hakikat, zamana paralel olarak şekil değiştiren bir ilke olmaktan ziyade zamana istikamet tayin eden bir ölçüttür. Ne var ki bugün oldukça tuhaf bir çelişki ile karşı karşıyayız. Dünün gerçeklik ve kalıcılık timsali olan “hakikat” ölçütünün yerine zamanın akışına paralel olarak şekil değiştiren yeni ölçütler konuluyor. Daha tuhaf olan ise bu değişimin giderek hızlanmasıdır. Teknolojik gelişmelerle birlikte değişim süresi her geçen gün kısalıyor. Peki çelişki nerede? Çelişki, kalıcı olanı geçici olana feda etmek noktasında ortaya çıkıyor. Tam da

bu noktada insanın zihnini şu soru kurcalıyor: “Ölçülerimizi sürekli yön değiştiren rüzgârlara göre belirleyecek olursak, pusulamızı hangi istikamete çevireceğiz?” Bu soruya yönelik çeşitli fikirler vardır elbette. Fakat belki de asıl mesele, değişimi inkâr etmekten ziyade değişimin ortasında değişmeyi muhafaza edebilmektir. Aksi hâlde hızın büyümesine kapılmış bir çağda, yönümüzü değil yalnızca ivmemizi konuşur hâle geleceğiz.

Öte yandan bu dönüşümü yalnızca kültürel bir mesele olarak ele almak, meseleyi fazlasıyla daraltan bir yaklaşım olur. Zira düşüncenin yeni temsil biçimi, kültürel alanın ötesinde iktisadi ve ahlâki bir kırılmayı da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte modern iktisadi düzen açısından bakıldığında burada bir sorun varmış gibi görülmez. Çünkü modernliğin değer belirleme ölçütü, en başından itibaren fiyat merkezli bir zemine oturur. Modern düzenin iktisadi alandaki fiyat-değer anlayışı zamanla bilgiye, oradan da düşünceye sirayet etmiştir. Böylece düşünce, hakikatle kurduğu ilişki üzerinden değil, daha çok dolaşımdaki karşılığı üzerinden anlam kazanmaya başlamıştır. Bu

süreçte bir anlam ve hakikat arayışı olmaktan uzaklaşarak nesneleşmiş, kendi hakikatinden tedricen koparılmıştır.

İslam iktisadının değer anlayışı ise modern iktisadi tasavvurdan köklü biçimde ayrılır. Bu ayrışma, değer

ile fiyat kavramlarına yüklenen anlamların mahiyetinde ortaya çıkar. İslam anlayışında bir şeyin fiyatının bulunması, onun zorunlu olarak değerli olduğu anlamına gelmez. Buna karşın bir şey değerli olmasına rağmen bir fiyat karşılığı olmayabilir. Bu nedenle kıymet

ile fiyat aynı kefededir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde bilgi ve düşünce, İslam iktisadında ikinci gruba dâhil edilir. Bilgi ve düşünce, insana yüklenmiş bir sorumluluk, birer emanettir. Emanet kavramı ise doğası gereği modernizm ile bir tezatlık içindedir.

Bu dönüşüm, en açık hâliyle dijital içerik medyasında görünürlük kazanır. Bu mecrada düşünce, bir süreç olmaktan çıkar, tüketilen bir ürüne dönüşür.

Böylece düşünce, hızın ve görünürlüğün taleplerine feda edilir. Nihayetinde bilgi niceliksel olarak artarken hikmet yerinde sayar, hatta zamanla bütünüyle anlamını yitirme riskiyle karşı karşıya kalır. Meta hâline gelen şey, hakikatte bilginin kendisinden ziyade anlam kabuğu sıyrılmış, durağanlaştırılmış bir ilim yüzeyidir.

Anlamı, özgünlüğü, kısacası ruhumuzu kaybetmenin eşliğinde –belki de çoktan kaybettiğimiz– bugünlerde sorulması gereken temel soru şudur: Düşünceyi zihinden ve dolayısıyla insanın ruhundan tamamen ayırmalı mıyız, yoksa onu ahlâkın terazisinde mi tartmalıyız? Bu soruya İslam anlayışının verdiği cevap ikincisidir. Zira İslam’da neredeyse her şeyin metaya kurban edildiği günümüz modernist anlayışının aksine, düşüncenin emanet bilincine dâhil edilmesi gerektiği anlayışı vardır. Ancak günümüzde düşünceyi yeniden ahlâkın terazisine yerleştirmek, beraberinde başka bir soruyu da gündeme getirecektir: modern çağda düşünmenin bedelini kim ödüyor?

Bu soru ilk bakışta retorik bir sorgulama gibi görünse de aslında çağımızın en temel problemlerinden birine işaret etmektedir. Çünkü burada tartışılan mesele, onun hakikatle kurduğu ilişkinin zayıflamasıdır. Düşünce dolaşımdaki karşılığı üzerinden değer kazanmaya başladığında,

onu insanı inşa eden bir faaliyet olarak gören anlayış geri plana itilir. Böylece ortaya çıkan bedel, farkında olunsun ya da olunmasın, bireyin anlam dünyası ve toplumun ortak hafızası tarafından ödenmeye başlanır.

Düşünmenin bedeli çoğu zaman ekonomik göstergelerle ölçülemez. Bu bedel, insanın dikkatinde, tefekkür kabiliyetinde ve derinlikli kavrayışında kendisini gösterir. Bilgiye erişimin kolaylaştığı bir çağda yaşıyor olmamıza rağmen, onu sindirme ve anlamlandırma imkânımız aynı ölçüde artmamaktadır. Sürekli yenilenen gündemler arasında insan, neyi neden bildiğini unutmaya başlar. Böyle bir ortamda bilgi çoğalır, ancak anlamın derinliği aynı ölçüde büyümmez.

Bu nedenle mesele, teknolojiyi ya da değişimi bütünüyle reddetmek değildir. Asıl mesele, insanın ürettiği araçların kendi amaçlarını belirlemesine izin verip vermeyeceğidir. Eğer düşünce

yalnızca görünür olmak için üretilirse, hakikat giderek ikinci plana itilecektir. Oysa düşüncenin asli görevi, insana yalnızca ne düşüneceğinden daha ziyade neden düşündüğünü de hatırlatmaktır. Bu hatırlatma kaybolduğunda düşünce, insanı özgürleştiren bir imkân olmaktan çıkar ve onu yönlendiren bir araca dönüşür.

Belki de bu yüzden düşünceyi yeniden bir emanet olarak görmek, geçmişe dönüş çağrısından çok geleceğe dair bir sorumluluk teklifidir. Çünkü emanet bilinci, insana sahip olduğu şeyi sınırsızca tüketmenin aksine, onu koruma ve hakkıyla kullanma yükümlülüğü yükler. Düşünce de böyledir. Onu yalnızca dolaşıma sokulan bir içerikten ziyade hakikate ulaşma sorumluluğunun bir parçası olarak gördüğümüzde, yeniden değer ile fiyat arasındaki farkı hatırlamış oluruz. Belki de bugün ihtiyaç duyduğumuz şey, düşüncenin piyasa içindeki yerinden daha ziyade insanın varoluşundaki yerini yeniden hatırlamaktır.

Muhammed Emin GÜRSOY

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı, Medipol Üniversitesi
Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü Arş. Gör.,
Maruf Vakfı İEE Akademi 2

İSLAM EKONOMİSİ VE EKOLOJİK İKTİSAT ÜZERİNE BİR MUKAYESE

Modernliğin belki de en sessiz ama en derinden hissedilen dönüşümü, iktisadın ahlaki ve toplumsal ruhundan koparılıp kendi başına buyruk bir alana dönüşmesidir. Karl Polanyi'nin "gömülülükten kopma" olarak tanımladığı bu süreçte, ekonomi maalesef kendi soğuk yasalarıyla işleyen, içine doğduğu doğadan ve toplumdan bağımsız, özerk bir makine gibi algılanmaya başlandı. Ancak -birbirinden hem çağ hem de zihniyet olarak farklı dursalar da- bu yanılgıya karşı çıkan ve iktisadı yeniden insani bir zemine oturtmaya çalışan iki güçlü düşünce geleneği vardır: İslam ekonomisi ve ekolojik iktisat. Her ikisi de sınırsız büyüme efsanesine ve bencil homo economicus modeline itiraz eder. Öte yandan ekolojik iktisat bu itirazını termodinamik yasalara ve sonlu biyofiziksel gerçekliğe dayandırırken İslam ekonomisi meseleye çok daha kuşatıcı ve aşkın bir temelden, doğrudan vahiyden yaklaşır.

Her iki yaklaşım da ekonominin, kendinden çok daha büyük bir bütünün yalnızca bir alt sistemi olduğunu hatırlatır. Ekolojik iktisatçılar, neoklasik iktisadın fiziksel dünyadan kopukluğunu

eleştirerek sınırsız kaynaklara dayalı hayali bir "kovboy ekonomisi" yerine kaynakları sonlu bir "uzay gemisi dünya"da yaşadığımız gerçeğini vurgularlar. Onlara göre mesele sadece çevre ekonomisinin yapmaya çalıştığı gibi fiyat mekanizmasındaki dışsallıkları vergiyle çözmek değil ekonominin ölçeğinin biyosferin taşıma kapasitesini aşmasıdır. İslam iktisadı ise bu sınır fikrini, mülkün nihai sahibinin Allah olduğu ve insanın yeryüzünde emanetçi konumunda bulunduğu daha aşkın bir çerçeveye yerleştirir. İktisadi akıl, kendi başına buyruk olmak yerine adalet ve mizan gibi yüce ilkelerle kısıtlanmıştır. Dolayısıyla her iki gelenekte de piyasa kendi başına bir amaç olarak görülmez, daima kendinden büyük bir düzene hizmet etmesi gereken bir araç olarak konumlanır.

Bu ortak zemin, pratiğe döküldüğünde şaşırtıcı ve bir o kadar da ilham verici benzerlikler ortaya çıkarır. Ancak İslam iktisadı, bu pratiklere getirdiği ahlaki derinlikle öne çıkar. Ekolojik iktisadın büyüme eleştirisi ve küçülme önerileri, İslam'daki israf ve tebzir yasağıyla uyum içindedir. Benzer şekilde, ekolojik iktisadın

doğal sermayeyi koruma ilkesi, İslam'daki istihlaf ve emanet kavramlarında karşılık bulabilir. Tarihsel olarak vakıf kurumu, su yollarını, ormanları ve mera sistemlerini kuşaklar boyu temellük dışı bırakarak bu varlıkların nasıl özenle korunduğunun en güzel ve kurumsal örneğidir. Diğer yandan, ekolojik iktisadın temel amaçlarından biri olan adil bölüşüm kaygısı, zekât müessesesi ile çok daha sistemli ve ahlaki bir temele oturtulur. Bazı ekolojik iktisatçıların, borca ve bileşik faize dayalı para sisteminin ekonomiyi yapısal bir büyüme zorunluluğuna ittiği yönündeki tespitleri ise İslam'ın ribayı yasaklamasındaki ilahi hikmetin ne kadar hayati olduğunu gösterir. Ribanın yasaklanması, sistemin üzerindeki bu yıkıcı büyüme baskısını doğal bir şekilde gevşetir.

Her iki gelenek de sürekli fayda maksimizasyonu peşinde koşan doyumsuz insan modelini reddeder. İslam'ın insanı, yaratıcısına karşı sorumlu, istekleri israf korkusu ve güzel bir kanaatle terbiye edilmiş, erdemli bir özne olarak konumlanır. Ekolojik iktisatta ise, tüketimciliğin insanın doğal hali değil tamamen kurgusal bir dayatma olduğu

belirilerek maksimizasyon yerine kültürel bir "yeterlilik" ilkesi geliştirilmeye çabalanır. Her ikisi de sınırsız eylemler peşindeki bir piyasa faili yerine ahlaki sınırlarını bilen olgun bir insan önerir. Ancak bu erdemli sınırın kaynağında ayrışır, İslam terbiyeyi takva ve dinî ahlak ile sağlarken ekolojik iktisat sadece kamu politikalarıyla şekillenecek bir kurumsal kültüre bel bağlar.

Ne var ki bu yakınsamalar, iki geleneğin özünde ne kadar farklı ve derin zeminler üzerinde yükseldiği gerçeğini gözgelemmez. Her şeyden önce aralarında epistemik bir fark vardır, ekolojik iktisat argümanlarını doğa bilimlerinden ve seküler ahlaktan alırken İslam iktisadının kaynağı doğrudan aşkın olan vahye yaslanır. Bu durum elbette amaçlara da yansır, ekolojik iktisadın tek derdi bu dünyadaki biyosferin bekası iken İslam'da ufuk çok daha geniştir ve insanın iktisadi davranışları hem bu dünyayı hem de sonsuz ahiret yurdunu kapsayan bir "felah (kurtuluş)" hedefine odaklanmıştır. Doğaya atfedilen değer de başkadır, ekolojik iktisat doğaya sadece kendinden menkul bir değer atfederken İslam doğayı hem insana hizmet eden hem de ilahi bir işaret olan kutsal bir emanet olarak yüceltir. Hal böyle olunca, insanın konumlanışı da farklılaşır. Ekolojik iktisat insanı merkezden çekip onu ekosistemin eşit bir üyesi yapmaya meylederken, İslam insanın "halife" sıfatıyla şereflendirilmesinin ona çok daha ulvi ve merkezî bir sorumluluk yüklediğini savunur. Şüphesiz bu felsefi derinlik yöntemlerine de sirayet eder, biri madde-enerji akışları gibi ölçülebilir ampirik verilerle sınırlı kalırken diğeri ilahi kitabın rehberliğinde

tümdengelimli kuşatıcı bir akılla hareket eder.

Öte yandan bu karşılaştırma içinde oldukça zihin açıcı bir gerilimi de barındırır. Acaba İslam ekonomisi, tamamen büyüme karşıtı mıdır? Aslında İslam'ın yeryüzünü imar etme emri, ticareti ve bereketi övmesi, durağanlık idealiyle hapsolmayan çok güçlü ve üretken bir damara işaret eder. Klasik düşüncede, bilhassa İbn Haldun'un "umran" mefhumunda şahit olduğumuz üzere medeniyetin ve refahın inşası başlı başına değerli bir idealdir. Nitekim "modern İslam iktisadı" da uzun süre bu üretken ve kalkınmacı vizyonla hareket etmiş, ekolojik sınırlarla yüzleşmesi daha yeni derinleşmeye başlamıştır. Ekolojik iktisadın en savunmasız noktası ise motivasyon boyutunda gizlidir. Aşkın bir inanç ve ilahi bir hesap günü endişesi olmadan "bugünkü tüketim hazzımızdan niçin vazgeçelim?" sorusuna verilecek seküler cevaplar, insanları fedakârlığa ikna etmekte cılız kalır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın teşhis ettiği üzere, asıl kriz modern insanın kutsalla bağını koparması ve doğayı artık bir "ayet" olarak okuyamaz hale gelmesidir. İşte İslam, sahip olduğu o sarsılmaz emanet bilinciyle ekolojik iktisadın muhtaç olduğu metafizik temeli ve kalıcı motivasyonu oluşturur.

Nihayetinde modern insanın en büyük hastalığı olan "iktisadın insani bağlarından kopuşuna" sunulan bu iki farklı reçete, birbirini dışlamak zorunda değildir. Aslında ekolojik iktisat, İslam'ın yüce ahlaki sezgilerine biyofiziksel bir gerçeklik ve somut bir ölçüm dili sağlamaktadır. İslam ise buna mukabil, ekolojik iktisadın sadece

dünyevi kalan sınır fikrine, aşkın bir zemin ve çok daha güçlü bir manevi motivasyon getirir. Son yıllarda gelişen "İslami ekolojik iktisat" arayışları, bu iki yaklaşımın birbirini ne kadar başarılı besleyebileceğini gösteren bir sentezdir. Özünde ise her ikisinin de söylemeye çalıştığı o büyük gerçek aynıdır: İktisat, kendi kurallarını dayatan müstakil bir efendi olmayı bırakıp kendinden çok daha yüce bir düzenin parçası olursa insana gerçek huzuru getirebilir.

Kaynakça

- Boulding, K. E. (1966). The economics of the coming spaceship Earth. In H. Jarrett (Ed.), Environmental quality in a growing economy (pp. 3-14). Johns Hopkins Press.
- Chapra, M. U. (1992). Islam and the economic challenge. The Islamic Foundation; International Institute of Islamic Thought.
- Daly, H. E. (1991). Steady-state economics (2nd ed., with new essays). Island Press.
- Daly, H. E. (1996). Beyond growth: The economics of sustainable development. Beacon Press.
- Foltz, R. C., Denny, F. M., & Baharuddin, A. (Eds.). (2003). Islam and ecology: A bestowed trust. Center for the Study of World Religions, Harvard Divinity School (distributed by Harvard University Press).
- Georgescu-Roegen, N. (1971). The entropy law and the economic process. Harvard University Press.
- İbn Haldun. (1982). Mukaddime (S. Uludağ, Haz.; 2 cilt). Dergâh Yayınları.
- Latouche, S. (2009). Farewell to growth (D. Macey, Çev.). Polity Press.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W., III. (1972). The limits to growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. Universe Books.
- Nasr, S. H. (1968). The encounter of man and nature: The spiritual crisis of modern man. George Allen & Unwin.
- Nasr, S. H. (1996). Religion and the order of nature: The 1994 Cadbury Lectures at the University of Birmingham. Oxford University Press.
- Polanyi, K. (2020). Büyük dönüşüm: Çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri (A. Buğra, Çev.; 15. baskı). İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1944)

Nurbanu TEKİN ÖZMEN

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı,
Maruf Vakfı İEE Akademi 2

MAKÂSİDÜ’Ş-ŞERÎÂ ENDEKSLERİ

Makâsîdü’ş-Şerîa endeksleri, bugün İslam iktisadı ve finansı bağlamında çokça konuşulan, makroekonomik politikalar üretmek amacıyla sıkça araştırılan stratejik bir konudur. Akademik literatür, Makâsîdü’ş-Şerîa’nın yalnızca hukuki bir çerçeve olmadığını, insanı kıymetli görerek bu kıymeti teslim eden ve İslam toplumunun ihtiyacına uygun sosyoekonomik kalkınma modelini ortaya koyabilen bütüncül bir mefhum olduğunu belirtmektedir. Günümüzde özellikle katılım bankacılığı, İslami finansal kurumlar ve makro-iktisat alanında yapılan çalışmalarda ele alınan bu endeksler, temelde İslam’daki beş temel makâsîd ilkesine dayanan dinamik birer ölçümdür.

Makâsîd konusu, bilginler tarafından sahabe döneminden bu yana tartışılmaktadır. Temel amaç, İslam’ın getirdiği hükümlerin ana gayesi olan insanların maslahatını gerçekleştirmek; yani yararlı olan sonuçların (celb-i menfaat) elde edilmesini ve zararlı olanların (def-i mefsadet) giderilmesini sağlamaktır. Bu konuda İslam alimleri arasında tam bir görüş birliği vardır. “Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez” (Bakara, 185) ayeti bunun en açık örneğidir. Bu ilkeleri ilk kez Cüveynî’nin talebesi olan Gazzâlî, sistematik bir düzene oturtmuştur. Bu doğrultuda Gazzâlî, Makâsîdü’ş-Şerîa’nın unsurlarını zaruriyât,

hâciyât ve tahsînîyât şeklinde tasnif etmiştir. Bu tasnifin en temel boyutunu oluşturan zaruriyâtın alt basamakları; dinin, canın, aklın, neslin ve malın muhafazası olarak literatüre yerleşmiştir (TDV, 2026).

İslami Bankacılık ve Finansa Makâsîd Ölçümleri

Araştırmacılar, İslami bankaların sahip oldukları etik, ahlaki ve sosyal kriterlerden dolayı konvansiyonel bankalardan farklı bir endeksle ölçülmesi ve incelenmesi gerektiği kanısındadır. Makâsîdî beş temel esasta birleştiren Gazzâlî’den sonra modern dönemde Muhammed Ebû Zehra, bankacılık ve finans faaliyetlerini ölçebilmek adına bunu üç ana boyuta (bireylerin eğitimi, adaletin tesisi ve kamu yararı/maslahat) uyarlamıştır. Ardından Mohammed ve Taib (2008), bu boyutları birer İslami banka performans ölçme aracı olarak kullanmaya başlamış ve literatürdeki ilk Makâsîd Tabanlı Performans Endeksi’ni meydana getirmişlerdir. Bu noktada, 2008 yılındaki araştırmalardan uyarlanan endeks, İslami bankaların şer’î, etik, sosyal ve kurumsal yönetim durumunu ölçmek için üretilen yeni bir ölçüm aracıdır.

• 1. Makâsîd (Eğitim): İslami bankalar, ahlaki (moral) değerlere sahip bir eğitim programına sahip olmalıdır. Bu sayede çalışanların

İslami finansın etik temellerine ve felsefesine hakim olması beklenir. Ayrıca bu şeriat bazlı ürünlerin insanlara hakkıyla tanıtılması için de eğitim vazgeçilmez bir unsurdur. Bu minvalde ilk makâsîd bileşenleri; eğitim bursu, araştırma/geliştirme ve toplumsal tanıtımdır.

• 2. Makâsîd (Adalet): İslami bankanın tüm işlemleri adaletli, şeffaf ve dürüstçe gerçekleşmelidir. Bununla birlikte İslami finans sisteminde meysir (kumar), garar (aşırı belirsizlik) ve riba (faiz) içeren işlemler kesinlikle yapılamaz. İkinci makâsîdın bileşenleri; fon dağıtımında adil getiri, gelirlerin fonksiyonel dağılımı ve faizsiz/varlığa dayalı reel üründür.

• 3. Makâsîd (Maslahat/Kamu Yararı): Bu kavram, İslami bankanın sadece kar maksimizasyonuna odaklanmaması; yatırım projeleri, sosyal hizmetler ve zekat/karz-ı hasen gibi uygulamalarla toplumdaki refah seviyesinin artmasına katkıda bulunması gerektiği anlamına gelir. Üçüncü makâsîdın alt bileşenleri ise toplumsal fayda/getiri, kişisel gelir transferleri ve reel sektöre doğrudan yapılan yatırım oranlarıdır.

Mohammed, Taib kendi geliştirdikleri Makâsîd endeksi ile 6 İslami banka arasında ölçüm yapmış ve 2000-2005 yılları arasındaki finansal verileri kullanarak bir analiz

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki evrensel ve standart tek bir Makâsıd'ü's-Şerîa endeksi henüz tam anlamıyla geliştirilememiştir. Hem İslami bankaların finansal performansının hem de İslam

çok maddi tüketime odaklandığı için Müslüman toplumların hem dünyevi hem de uhrevi refah olarak bütüncül bir refah perspektifi ölçüde yetersiz kalmaktadır.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/makasidus-seria>
(Erişim Tarihi: 03.07.2026)

Gökhan KARA

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı,
Maruf Vakfı İEE Akademi 2

ZİHNİYET VE DİN İSLAM, TASAVVUF VE ÇÖZÜLME DEVRİ İKTİSAT AHLAKI¹

Eser, önsöz, iki ana bölüm ve bir sonuç kısmından oluşarak, Max Weber'in Batı toplumu için kurguladığı "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu" adlı metodolojisini Türk toplum yapısına uyarlamayı amaçlamaktadır. Weber'in Batı'da kapitalizmin doğuş nedenlerini sorgulamasına karşılık bu çalışmada, Doğu cemiyetlerinde ve özellikle Türkiye temelinde iktisadi hayatın neden geri kaldığı sorusuna cevap aranmaktadır. Yazar, bu ekonomik gerilemenin faturasını İslam dinine kesmek yerine, toplumsal ve ekonomik davranışlara yön veren temel dinamik olarak gördüğü "zihniyet" kavramına odaklanır. Osmanlı toplumunun iktisadi çözülmesini tarihsel ve kültürel boyutlarıyla inceleyerek, gerilemenin kökeninde dinin özünü değil, toplumsal düzlemde egemen olan Bâtınî tasavvuf algısını ve bu algının beslediği ahlaki değerler sistemini bulur.

Çalışmanın ilk bölümünde, Weber ve Werner Sombart gibi düşünürlerin teorik etkileri hissedilirken, Doğu dünyasının geri kalışını doğrudan İslam'a bağlayan Weberyen analizler eleştirilir. Yazara göre asıl hata, dünyadan elini eteğini çekmeyi, her şeye körü körüne şükretmeyi

ve asgariyle yetinmeyi öğütleyen mistik tasavvuf yorumundadır. Bu yorum, risk almaktan kaçınan, girişimcilik ruhundan yoksun, edilgen ve tembel bir karakter tipolojisi üretmiştir. Ancak yazar, Cumhuriyet'in kurulduğu dönemlerdeki işsizlik, enflasyon ve istihdam gibi süregelen krizlerin de etkisiyle, üretimi ve kalkınmayı önceleyen planlı, devletçi ve Keynesyen bir ekonomik modeli savunur. İktisadi ahlakın coğrafya, tarih ve kültürle dönüştüğünü; avcı-toplayıcı düzenden yerleşik tarım toplumuna geçişte üretim fazlasının takas edilmeye başlanmasıyla ekonomik zihniyetin de evrildiğini belirtir. Ancak İslam dünyası, çağın gerektirdiği sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri takip edemeyerek modern dönüşümün gerisinde kalmıştır.

Eserin ikinci bölümünde ise İslam tasavvufu ve iktisat ilişkisi daha derin bir Weberyen süzgeçten geçirilir. Weber'in, İslam'ın ticari bir felsefeye sahip olmadığı, ganimet ve vergiye dayalı askeri bir fetih yapısı (cihat/gaza) barındırdığı yönündeki iddialarına yer verilir. Yazar, Weber'in İslam'a yönelik bu toptancı ve aceleci eleştirilerini reddetmekle birlikte, tasavvufi yapılar konusundaki tespitlerine

katılır (s. 60). Örneğin Melamîlik gibi bazı ekollerin ticareti teşvik ederek sermaye birikimine önayak olduğunu, ancak zamanla Ahlîlik ve lonca gibi kurumların özünden saparak dünyevi çıkarlar ve zenginleşme odaklı yapılara dönüştüğünü, bunun da toplumsal tabakalaşmaya yol açtığını ifade eder. Doğu'nun Batı karşısında geride kalmasını "Ortaçağlaşma" veya "İktisadi Çözülme" kavramlarıyla açıklayan yazar; dışa kapalı, eleştiriye geçit vermeyen, kendi kendine yetmeye çalışan feodal ve geleneksel bir toplumsal yapıyı tanımlar. Özellikle fütüvvetnamelerde öne çıkan; mutlak sabır, sessizlik, azla yetinme ve kadercilik gibi telkinler, rasyonel bir çalışma disiplininin oluşmasını engellemiştir.

Sonuç olarak yazar, pozitivist şablonlar yerine Weber'in "anlayıcı-yorumlayıcı" sosyolojisini benimseyerek Türk düşüncesi hayatına zengin bir metodoloji kazandırmıştır. Edebi eserlerden fütüvvetnamelere kadar çok geniş bir disiplinlerarası kaynak taraması yaparak, ekonomik çöküşün arkasındaki asıl nedenin dinin kendisi değil, dinin rasyonaliteden uzak, içe kapalı ve kaderci bir tasavvuf anlayışıyla yorumlanması

¹ Ülgener, Sabri F. Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı. İstanbul: Derin Yayınları, 2006.

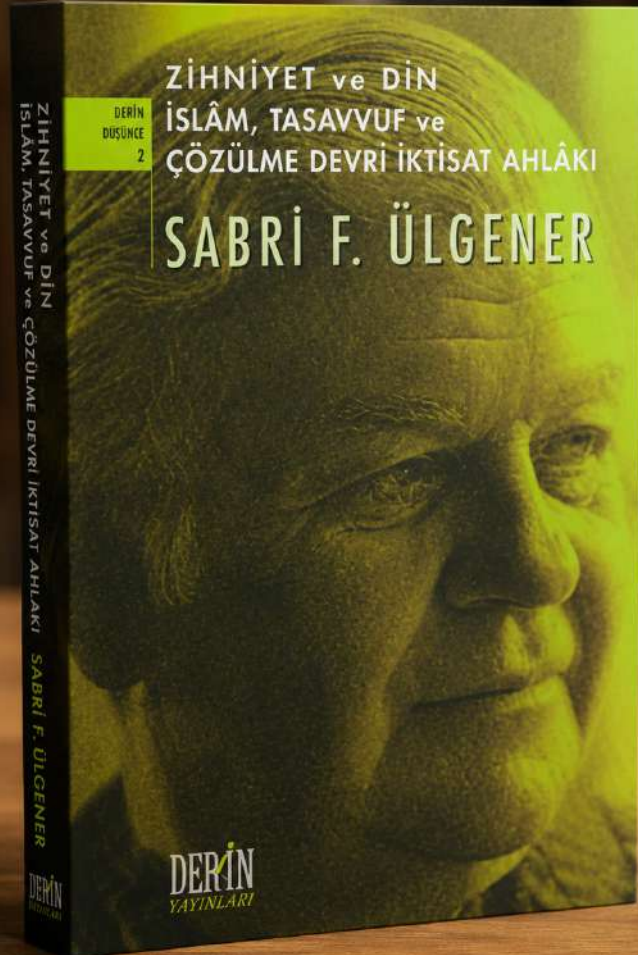
olduğunu tiplerden üzerinden ortaya koymuştur.

Bu tahlil, modern İslam iktisadi teorisi ve tarihi açısından ele alındığında hem güçlü bir özeleştirici malzemesi hem de derin bir tartışma alanı sunmaktadır. İslam iktisadi literatürünün en çok zorlandığı konulardan biri, "normatif İslam" (Kuran ve Sünnet'in emirleri) ile "tarihsel Müslüman pratikleri" arasındaki makastır. Eserin yazarı, Weber'in aksine, İslam'ın özünün iktisadi kalkınmaya engel olmadığını savunarak haklı bir zemin yakalar; çünkü İslam'ın asgari kaynakları meşru ticareti ibadet sayar, çalışmayı teşvik eder ve üretimi bayraklaştırır. Dolayısıyla problem İslam'da değil, onun tarihsel süreçte uğradığı zihniyet daralmasıdır. Metinde fütüvvetnameler üzerinden eleştirilen kanaat, sabır ve azla yetinme gibi kavramlar, İslam iktisadının tüketim ahlakı ile ilgilidir; orijinal İslam toplum algısında tarihsel olarak kanaat üretimde değil, tüketimde (lüks ve israftan kaçınmada) olur (s. 61). Bâtînî tasavvuf ise kanaati "hiç üretmemek ve risk almamak" olarak algılayarak dinin iktisat ahlakını tersyüz etmiş, girişimciliğin olmadığı yerde İslam iktisadının en temel unsurlarından biri olan emek-sermaye ortaklığı (mudarebe) da teoride kalmıştır. İslam iktisadi tarihi açısından piyasa ahlakı ile maneviyatı birleştiren muazzam bir model olan Ahîlik teşkilatı ise yazarın da isabetle belirttiği gibi, geç dönem Osmanlı'da rekabete ve inovasyona kapalı, piyasaya yeni aktörlerin girmesini zorlaştıran korumacı ve tekelci yapılara dönüşerek

statükonun koruyucusu haline gelmiştir. Son olarak, Weber'in İslam'ı rasyonaliteden uzak bir "savaş ve vergi dini" olarak gören oryantalist iddiasına karşılık; ilk dönem İslam toplumunun Medine Pazarı örneğinde olduğu gibi derece piyasa odaklı, tüccar dostu ve mülkiyet hakkını kutsal sayan bir yapıya sahip olduğu, yüzyıllar boyunca küresel ticaret yollarını elinde tuttuğu bilinmektedir (s. 25). Dolayısıyla Osmanlı'nın son dönemlerindeki askeri ve feodal daralma, yani "Ortaçağlaşma", İslam'ın karakterinden değil; coğrafi keşiflerle ticaret yollarının değişmesi, sanayi devriminin yakalanamaması ve toprağa dayalı tımar sisteminin iflas etmesi

gibi makroekonomik ve yapısal nedenlerden kaynaklanmıştır.

İslam iktisadını esas alarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu eser, İslam iktisadının teorik olarak ne kadar dinamik olabileceğini, ancak pratikte yanlış bir zühd (dünyadan el çekme) anlayışı ve kurumların yozlaşmasıyla nasıl bir iktisadi çözülmeye zemin hazırlayabileceğini gösteren bir ayna niteliğindedir. İslam iktisadının bugün yeniden iddialı bir model olabilmesi için, metinde eleştirilen o pasif, rasyonaliteden uzak ve içe kapalı zihniyet dünyasına eğilim göstermemesi gerekmektedir.

MARUF VAKFI YAYINLARI

Bilgiye, fikre ve birikime
tek noktadan ulaşın.

BÜLTENLER

Geçmişten günümüze
tüm Maruf Bülten
sayılarına ulaşın.

KİTAPLAR

İslam iktisadı ve iktisadi
düşünceye dair özgün
eserlerimizi inceleyin.

RİSALELER

Klasik ve güncel konulara
dair risalelerimizi
okuyun, indirin.

SUNUMLAR

Akademik sunumlar,
konferanslar ve seminer
içeriklerine erişin.

TÜM YAYINLARA
ULAŞIN

Kameranızı
QR koda okutun,
yayınlarımızı hemen
incelemeye başlayın.

marufvakfi.org f | marufvakfi

marufvakfi.org f | t marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org